

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gevolgen van COVID-19 voor de rechtspraak en kwetsbare rechtzoekenden: een onderzoek naar maatregelen en de positie van rechtzoekenden binnen het straf-, civiele jeugdbeschermings-, en vreemdelingenrecht

Voert, M.J. ter; Bauw, E.; Boone, M.M.; Bruning, M.R.; Bruquetas, M.M.; Dubelaar, M.J.; ...
; Wingerden, S.G.C. van

Citation

Voert, M. J. ter, Bauw, E., Boone, M. M., Bruning, M. R., Bruquetas, M. M., Dubelaar, M. J., ... Wingerden, S. G. C. van. (2022). *Gevolgen van COVID-19 voor de rechtspraak en kwetsbare rechtzoekenden: een onderzoek naar maatregelen en de positie van rechtzoekenden binnen het straf-, civiele jeugdbeschermings-, en vreemdelingenrecht*. Nijmegen-Leiden-Utrecht: Radboud Universiteit-Universiteit Leiden-Universiteit Utrecht. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3279384>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3279384>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Hoofdstuk 5 Gevolgen van Covid-19 voor de civiele jeugdbeschermingszaken

Eddy Bauw, Anne Janssen & Marc Simon Thomas, m.m.v. Mariëlle Bruning & Yasemin Glasgow

Inhoudsopgave

5.1	Inleiding.....	132
5.2	Rechtspleging in civiele jeugdbeschermingszaken	132
5.2.1	De ondertoezichtstelling en de machtiging tot uithuisplaatsing.....	132
5.2.2	Aanwezigen bij de zitting in een OTS- of UHP-procedure.....	134
5.3	Kwantitatieve gegevens jeugdbeschermingszaken.....	135
5.3.1	Aantal jeugdbeschermingszaken.....	135
5.3.2	Gemiddelde duur jeugdbeschermingszaken	137
5.4	Maatregelen in jeugdbeschermingszaken in de eerste fase van de crisis	137
5.4.1	Regelgeving voor de behandeling van zaken.....	138
5.4.2	Jeugdzaken in eerste aanleg	138
5.4.3	Zaken in tweede aanleg	143
5.5	De praktijk van de zaaksbehandeling gedurende de eerste coronagolf.....	145
5.5.1	Meer mogelijkheden tot schriftelijke behandelingen in eerste aanleg.....	145
5.5.2	Variatie in wijze van de mondelinge behandeling.....	147
5.5.3	Het horen van de minderjarige	150
5.6	De zittingspraktijk tijdens de eerste coronagolf nader bezien	151
5.6.1	Onderzoeksmethoden empirisch deel.....	151
5.6.2	Communicatie tussen rechtbank en partijen.....	153
5.6.3	Deelname aan de gerechtelijke procedure	155
5.6.4	Openbaarheid van rechtspraak.....	157
5.6.5	Beleving van de zitting.....	158
5.6.6	Reis- wacht- en doorlooptijden.....	159
5.6.7	Privacy en Vertrouwelijkheid	160
5.7	Conclusies	160
5.7.1	Impact relatief beperkt.....	160
5.7.2	Ontbreken eenduidige aanpak	161
5.7.3	Waarborging procedurele rechten	162
5.7.4	Gebruik digitale middelen in de toekomst	163
Bijlagen		164
Bijlage 5A:	Geïnterviewde respondenten.....	164
Bijlage 5B:	Topiclijsten interviews Civiele jeugdbescherming.....	165
Bijlage 5C:	Codeboek.....	173
Bijlage 5D:	Survey.....	174
Bijlage 5E:	Uitnodigingsbrief survey	182
Bijlage 5F:	Verslag interventie	183
Literatuurlijst.....		184

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk presenteren wij de resultaten van het (deel)onderzoek naar de gevolgen voor kwetsbare rechtzoekenden van de door de Rechtspraak genomen corona-gerelateerde maatregelen met betrekking tot zaken op het terrein van het civiele jeugdbeschermingsrecht. Zoals in paragraaf 2.2.2 is gemeld, is met het oog op de bijzondere kwetsbaarheid van betrokkenen in deze procedures ervoor gekozen het onderzoek daarbij in het bijzonder te richten op het jeugdbeschermingsrecht. Meer specifiek gaat het om jeugdbeschermingszaken die betrekking hebben op een ondertoezichtstelling (OTS) of een uithuisplaatsing (UHP), zowel open als gesloten, inclusief de spoedmaatregelen in deze zaken.³⁴¹ Daarbij worden zowel de minderjarigen als hun ouders die te maken krijgen met een jeugdbeschermingsmaatregel aangemerkt als ‘kwetsbare rechtzoekenden’.

Voor dit deelonderzoek is door middel van deskresearch de relevante literatuur, jurisprudentie en regelgeving in kaart gebracht. Daarnaast is op basis van de communicatie van de bij het jeugdbeschermingsrecht meest betrokken organisaties tijdens de eerste fase van de coronacrisis, de berichtgeving in de media hierover en een verkennend gesprek met de voorzitter van het LOVF een globale beschrijving opgesteld van de genomen maatregelen en de gevolgen daarvan voor OTS- en UHP-zaken. Op basis hiervan is vervolgens geïnventariseerd hoe het empirisch deel van het onderzoek eruit zou moeten gaan zien. Er is een lijst met te interviewen professionals en een topiclijst voor de interviews opgesteld. Daarnaast is een vragenlijst voor het surveyonderzoek onder rechtzoekenden opgesteld. In par. 5.6.1. zullen de gebruikte onderzoeksmethoden en het verloop van dit empirisch deel van het onderzoek nader worden uiteengezet en toegelicht.

5.2 Rechtspleging in civiele jeugdbeschermingszaken

Voordat wordt ingegaan op de uitkomsten van dit deelonderzoek geven we een beeld van de zaken waar het hier om gaat. In de navolgende paragrafen worden daartoe eerst de ondertoezichtstelling en de machtiging tot uithuisplaatsing beknopt toegelicht (5.2.1). Daarna wordt de blik gericht op de verschillende actoren die bij de zaken zijn betrokken (5.2.2). Tot slot, wordt een kwantitatief beeld (aantal en duur) gegeven van deze procedures (5.2.3).

5.2.1 De ondertoezichtstelling en de machtiging tot uithuisplaatsing

Zowel de OTS en de machtiging tot UHP zijn jeugdbeschermingsmaatregelen in het kader van *gedwongen* jeugdhulp, ook wel jeugdbescherming. Voordat ouders en hun kind(eren) te maken krijgen met gedwongen jeugdhulp, kunnen zij binnen het *vrijwillige* kader van jeugdzorg hulp ontvangen.³⁴² In dat geval moeten alle betrokkenen daarmee instemmen.³⁴³ Als het niet (meer) mogelijk is om de minderjarige binnen het vrijwillig kader voldoende te beschermen, kan worden overgegaan tot het *gedwongen* kader van jeugdhulpverlening.³⁴⁴ In dat geval kan door de kinderrechter op verzoek van de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK) en op basis van een

³⁴¹ Waar nodig zal ter volledigheid in voetnoten worden verwezen naar familierechtelijke aspecten. Binnen een familieprocedure kan immers soms ook een jeugdbeschermingsprocedure lopen, bijvoorbeeld in het geval een OTS tijdens de echtscheidingsprocedure.

³⁴² Doorgaans komen gezinnen via de gemeente terecht bij een jeugdhulpaanbieder terecht. Ook kan dit via de huisarts, medisch specialist en de jeugdarts. Zie ook art. 2.3. lid 1 Jw.

³⁴³ Zie ook: Verkroost *TvJR* 2019, afl. 1, p. 18.

³⁴⁴ In de praktijk is deze opeenvolging dus niet zo duidelijk te stellen. Dit heeft te maken met het feit dat in de praktijk gebruik wordt gemaakt van ‘drang in het vrijwillig’ kader, waardoor de grens tussen het vrijwillig en gedwongen kader niet zo eenvoudig te maken is. Zie ook Verkroost *TvJR* 2019, afl. 1, p. 17-24.

raadsonderzoek een beschermingsmaatregel worden opgelegd, zonder dat de ouders en de minderjarige hiermee behoeven in te stemmen. Het kan dan gaan om een OTS of een UHP.

Een *ondertoezichtstelling* kan worden opgelegd wanneer de minderjarige zodanig opgroeit dat hij of zij in zijn of haar ontwikkeling wordt bedreigd.³⁴⁵ Hiervoor is vereist dat de zorg die voor het wegnemen van deze dreiging noodzakelijk is niet of niet voldoende wordt geaccepteerd en dat de gerechtvaardigde verwachting bestaat dat binnen een aanvaardbaar te achten termijn de ouder(s) met gezag weer verantwoordelijk voor de verzorging en de opvoeding van de minderjarige kan/kunnen worden.³⁴⁶ De OTS kan voor ten hoogste één jaar worden opgelegd.³⁴⁷ Als na het verstrijken van de termijn waarvoor deze is opgelegd de gronden daarvoor nog steeds aanwezig zijn, kan de OTS telkens (voor maximaal één jaar) worden verlengd.³⁴⁸ Na het uitspreken van de OTS is het de taak van een gecertificeerde instelling voor jeugdbescherming (kortweg: gecertificeerde instelling, GI) om de maatregel ten uitvoer te leggen.³⁴⁹ Dit zijn organisaties die van overheidswege zijn gecertificeerd om maatregelen in het kader van de jeugdreclassering en jeugdbescherming te mogen uitvoeren. Een medewerker van de GI, de jeugdbeschermer, houdt toezicht op de minderjarige in de periode dat de beschermingsmaatregel van kracht is.³⁵⁰ De GI kan gebruik maken van schriftelijke aanwijzingen ten behoeve van de verzorging en opvoeding van de minderjarige.³⁵¹ Deze schriftelijke aanwijzingen kan de kinderrechter op verzoek van de GI bekrachtigen.³⁵² Ook de RvdK blijft betrokken bij de uitvoering bijvoorbeeld indien een (aanvullend) raadsrapport nodig is.

Een *uithuisplaatsing* is een verdergaande maatregel.³⁵³ Bij een machtiging tot uithuisplaatsing wordt een minderjarige geheel buiten zijn of haar gezin geplaatst.³⁵⁴ Een UHP kan zowel gesloten als open zijn. Bij een open UHP gaat het om plaatsing van de minderjarige bij een ander familielid of een pleeggezin. Bij een gesloten UHP wordt een minderjarige in een gesloten accommodatie opgenomen.³⁵⁵ Een machtiging daartoe kan worden gegeven wanneer dit noodzakelijk is in het belang van de verzorging en opvoeding van de minderjarige of wanneer onderzoek nodig is naar de geestelijke of lichamelijke gesteldheid van de minderjarige.³⁵⁶ De UHP kan maximaal voor een jaar worden opgelegd, en kan telkens met maximaal een jaar worden verlengd.³⁵⁷

Het voorgaande laat zich als volgt schematisch samenvatten:

Figuur 5.1 Route (eerste) maatregel kindbescherming

³⁴⁵ Volgens art. 1:255 lid 1 BW.

³⁴⁶ Art. 1:255 lid 1 sub a BW jo. art. 1:255 lid 1 sub b BW.

³⁴⁷ Art. 1:258 BW.

³⁴⁸ Art. 1:260 lid 1 BW.

³⁴⁹ Zie o.a. art. 3.2 lid 1 Jeugdwet. De daadwerkelijke uitvoering van de maatregel wordt overigens uitgevoerd door de jeugdbeschermer, maar de GI is hier verantwoordelijk voor.

³⁵⁰ Art. 1:262 lid 1 BW.

³⁵¹ Art. 1:263 lid 1 BW.

³⁵² Art. 1:263 lid 3 BW.

³⁵³ Overigens is het ook mogelijk dat een OTS en een UHP gelijktijdig zijn opgelegd.

³⁵⁴ Art. 1:265a BW.

³⁵⁵ In de zin van art. 6.1.2 lid 1 Jeugdwet.

³⁵⁶ Art. 1:165b lid 1 BW.

³⁵⁷ Art. 1:265c lid 1 en 2 BW.

Bijzondere vermelding verdient hier nog de spoedvariant van de beschermingsmaatregelen. Bij acuut onveilige situaties kunnen de uitkomsten van een beschermingsonderzoek door de RvdK niet worden afgewacht. De minderjarige moet dan zo snel mogelijk in veiligheid worden gebracht.³⁵⁸ In dat geval bestaat de mogelijkheid van een spoedmaatregel. De RvdK en de GI doen daartoe een mondeling verzoek aan de rechtbank, waar de piketrichter vervolgens beoordeelt of een minderjarige direct uit huis moet worden geplaatst. Indien de spoedaanvraag wordt toegewezen, vindt twee weken later een zitting plaats om (achteraf) te bepalen of de ingezette maatregel terecht is opgelegd.³⁵⁹ Spoedmaatregelen houden doorgaans een combinatie van de volgende twee maatregelen in:

- een voorlopige OTS (VOTS): de minderjarige krijgt een gezinsvoogd die de ouders adviezen geeft over de opvoeding – gericht op het vaardiger maken van ouders en kind – en hierover met de ouders afspraken maakt waaraan zij verplicht zijn mee te werken;
- een machtiging tot UHP: het kind wordt tijdelijk in de crisisopvang – bij een crisisleeggezin, in een crisisgroep of op een crisisplaats in een jeugdinstelling – wordt geplaatst.³⁶⁰

5.2.2 Aanwezig bij de zitting in een OTS- of UHP-procedure

De zitting bij de kinderrechter waarbij het verzoek tot oplegging van een beschermingsmaatregel wordt behandeld, vormt de spil van de procedure. De kinderrechter hoort de ouder(s) en de minderjarige en bepaalt op basis daarvan en van het rapport van de RvdK of hij het verzoek honoreert en een maatregel oplegt. Het hoeft geen toelichting dat zowel het onderwerp als de setting van de zitting kunnen leiden tot heftige emoties bij de betrokkenen. Voordat een verzoek tot een gedwongen beschermingsmaatregel wordt gedaan is er al veel gepasseerd tussen ouders, minderjarige en betrokken instellingen als gemeente, jeugdzorg en de RvdK. Dit zijn grotendeels dezelfde actoren die bij de behandeling van het verzoek tijdens de zitting aanwezig zijn. In slechts een klein deel van de zittingen is daar verder nog een advocaat bij aanwezig die de ouder(s) en/of de minderjarige vertegenwoordigt of een tolk in het geval de ouder(s) en minderjarige de Nederlandse taal niet (goed) machtig zijn. De zitting vindt achter gesloten deuren plaats,³⁶¹ tenzij de kinderrechter bepaalt dat zwaarwegende belangen aanwezig zijn om de zitting (deels) openbaar te behandelen.³⁶²

Bij de zitting zijn in beginsel in alle gevallen aanwezig:

- de kinderrechter,
- de ouder(s) of andere opvoeder(s),
- een vertegenwoordiger van de RvdK, en
- een vertegenwoordiger van een GI.

Daarnaast kunnen aanwezig zijn:

- de minderjarige(n) op wie de maatregel betrekking heeft,
- de advocaat van ouders, dan wel van de minderjarige,

³⁵⁸ Bij een acute noodsituatie kan dit betekenen dat een kind binnen een dag uit huis wordt geplaatst. Zie Algemene Rekenkamer 2020, p. 35 en 37.

³⁵⁹ Zie ook art. 2.9 Procesreglement Civiel Jeugdrecht (uit: Procesreglementen Familie-en Jeugdrecht rechtbanken, LOVF, versie januari 2020).

³⁶⁰ Algemene Rekenkamer 2020, p. 32; Art. 1:257 BW jo. 1:265b BW. Een VOTS heeft een looptijd van drie maanden en wordt – indien nodig – na deze periode door de kinderrechter omgezet in een definitieve OTS die maximaal een jaar duurt en telkens met maximaal een jaar kan worden verlengd. Een machtiging UHP heeft een looptijd van (maximaal) een jaar.

³⁶¹ Art. 803 lid 1 Rv.

³⁶² Art. 803 lid 2 Rv.

- de bijzondere curator van de minderjarige,
- een tolk.

De aanwezigheid van de minderjarige behoeft enige toelichting. De kinderrechter hoort de minderjarige van twaalf jaar of ouder in een kindgesprek, waarin deze zijn of haar mening over het opleggen van de beschermingsmaatregel kenbaar kan maken.³⁶³ De minderjarige kan van dit hoorrecht afzien.³⁶⁴ De kinderrechter kan daarnaast besluiten om ook kinderen jonger dan twaalf jaar te horen.³⁶⁵ In zaken waarin een machtiging tot plaatsing in een accommodatie voor gesloten jeugdhulp wordt verzocht, wordt de minderjarige van twaalf jaar en ouder en de minderjarige die de leeftijd van twaalf jaar nog niet heeft bereikt maar in staat kan worden geacht tot een redelijke waardering van zijn belangen ter zake, in beginsel in aanwezigheid van andere belanghebbenden gehoord. In alle andere gevallen wordt de minderjarige in beginsel alleen, buiten aanwezigheid van anderen, gehoord, met uitzondering van (zijn of haar eventuele) advocaat.³⁶⁶

Omdat de minderjarige in beginsel procesonbekwaam is en de met de gezag belaste ouder(s) en de minderjarige tegenstrijdige belangen kunnen hebben, kan de kinderrechter een bijzondere curator benoemen voor de minderjarige als hij dit in het belang van de minderjarige noodzakelijk acht.³⁶⁷ De bijzondere curator kan in dat geval de minderjarige, zowel in als buiten rechte, vertegenwoordigen en zal in beginsel dan ook aanwezig zijn bij een OTS- of UHP-zitting.³⁶⁸

5.3 Kwantitatieve gegevens jeugdbeschermingszaken

5.3.1 Aantal jeugdbeschermingszaken

Ten tijde van het uitbreken van de coronacrisis, begin 2020, waren 21.705 OTS-maatregelen van kracht en 425 VOTS-maatregelen. Eind van dat jaar waren dat 22.370 OTS maatregelen en 360 VOTS.³⁶⁹ Totaal is in 2020 8.475 keer OTS opgelegd (instroom) en 1.640 keer een voorlopige OTS (instroom), zo blijkt uit de cijfers van het CBS. Cijfers over het aantal in 2020 opgelegde UHP zijn niet bekend.³⁷⁰ Het aantal gedwongen UHP die in 2020 van kracht waren kan worden afgeleid uit de data van het CBS en betreft ongeveer 7158 UHP, 32% van het totaal aantal jongeren met een OTS in 2020.³⁷¹

³⁶³ Art. 809 Rv. Al geruime tijd wordt gepleit voor verlaging van deze leeftijdsgrens. Zie Bruning e.a. WODC, 2020, die pleiten voor een leeftijdsgrens van acht jaar.

³⁶⁴ Zie o.a. art. 7.1 Procesreglement Civiel Jeugdrecht (versie januari 2020). Wanneer een minderjarige geen gebruik maakt van de gelegenheid om gehoord te worden, kan de rechter een nadere dag bepalen om de minderjarige alsnog te horen. Wanneer de minderjarige dan (weer) niet verschijnt, kan de zaak worden behandeld zonder de minderjarige gehoord te hebben, zie art. 809 lid 4 Rv.

³⁶⁵ Zie art. 7.1 Procesreglement Civiel Jeugdrecht (versie januari 2020).

³⁶⁶ Art. 7.2 Procesreglement Civiel Jeugdrecht (versie januari 2020).

³⁶⁷ Het feit dat de minderjarige van twaalf jaar en ouder gehoord moet worden door de kinderrechter zorgt ervoor dat de minderjarige toch een stem in de procedure heeft – ondanks zijn procesonbekwaamheid.

³⁶⁸ De bijzondere curator wordt benoemd conform art. 1:250 BW. Ook bestaat de mogelijkheid om een bijzondere curator de benoemen krachtens art. 1:212 BW. Deze tweede mogelijkheid tot een bijzondere curator ziet specifiek toe op afstammingszaken.

³⁶⁹ Driessen & Verschuren, CBS 2020.

³⁷⁰ Enkel gegevens over het totaal aantal jongeren dat jeugdhulp met verblijf ontvangt. Zo waren aan het begin van 2020 43.345 UHP van kracht en aan het eind van 2020 42.470. Daar zitten echter ook vrijwillige uithuisplaatsingen bij. Slechts een beperkt aandeel van dit totaal zal dus UHP betreffen die door de rechter zijn opgelegd; *ibid*.

³⁷¹ Dit vergt echter een kleine rekensom. Volgens de recente gegevens over 2020 van het CBS heeft 32% van het totaal aantal jongeren met OTS in 2020 jeugdbescherming met verblijf ontvangen (en daarmee gedwongen UHP). Dat zou voor 2020 neerkomen op $22.370 \times 0,32 = 7158$ UHP op basis van de cijfers uit tabel 1.0.1; *ibid*.

In de cijfers over ‘coronajaar’ 2020 vallen een aantal zaken op. In de eerste plaats was de instroom van jeugdbeschermingsmaatregelen in dat jaar het grootst in de maanden maart en oktober. Volgens het CBS komt dit vermoedelijk doordat in die maanden een lockdown werd aangekondigd.³⁷² In de tweede plaats zijn er in de periode april tot en met december 2020 minder kinderbeschermingsmaatregelen beëindigd dan in dezelfde periode in 2019. Het CBS ziet ook hier een relatie met de coronacrisis.³⁷³ Dit beeld strookt met de vele verlengingen die in de coronacrisis hebben plaatsgevonden (met name in de eerste weken na maart vanwege de consternatie van dat moment). Vanaf april is er namelijk in de grafiek een duidelijk stijging (met piek in de zomer) te zien van het aantal OTS-maatregelen. Dit staat gelijk aan de periode waarin volgens de professionals de achterstanden zijn ingehaald. Er waren in de zomer ook steeds meer zittingen fysiek mogelijk vanwege de versoepelingen. Tot slot valt op dat de instroom en uitstroom van (V)OTS-zaken in 2020 lager was dan in de vier jaren ervoor (2016 – 2019). Dit is opmerkelijk, omdat in deze laatste periode juist sprake was van een flinke stijging van 650 medio 2017 naar 780 VOTS begin 2019. In het Verantwoordingsrapport 2019 van de Algemene Rekenkamer werd in het jaarverslag van het Ministerie van Justitie en Veiligheid hier nog specifiek op gewezen.³⁷⁴ Hier komt bij, dat de verwachting bij professionals tijdens de coronacrisis was dat het aantal VOTS juist in deze periode verder zou stijgen.³⁷⁵ Dit zou het gevolg zijn van het feit dat raadsonderzoeken op afstand plaatsvonden – telefonisch of door videobellen.³⁷⁶ Hetzelfde geldt voor jeugdhulpverleners, die eveneens niet meer konden ‘binnenkijken’ bij betrokken gezinnen om zich een volledig beeld te vormen van de veiligheidssituatie (en specifieke hulpvraag).³⁷⁷ Het toezicht op een gezin zou hierdoor sneller wegvallen³⁷⁸ en ook de rol van andere actoren die signalen kunnen opvangen, zoals scholen, zou (deels) wegvallen.³⁷⁹ Hierdoor zouden (gezins) situaties escaleren en een acute onveiligheid voor de minderjarigen ontstaan, waardoor een VOTS eerder nodig zou zijn. De zojuist gegeven cijfers laten dit effect echter niet zien. Op basis van het onderhavige onderzoek kan daarvoor geen verklaring worden gegeven.

De cijfers over het eerste halfjaar van 2021 sluiten niet goed aan op die van 2020. Het aantal jeugdzorgaanbieders dat gegevens aanlevert bij het CBS is in 2021 uitgebreid en om die reden zijn de gegevens niet een op een te vergelijken met de gegevens van 2020.³⁸⁰ In het eerste halfjaar van 2021 waren 23.180 (V)OTS-maatregelen van kracht. Het is echter nog niet bekend welk percentage daarvan met verblijf was en als UHP kan worden beschouwd.³⁸¹ Kinderbeschermings-

³⁷² *ibid*; rijksoverheid.nl (tijdlijn maart 2020); rijksoverheid.nl (tijdlijn oktober 2020).

³⁷³ Driessen & Verschuren, *CBS* 2020.

³⁷⁴ Algemene Rekenkamer 2020, p. 37. Omwille van de reikwijdte van dit onderzoek, zal niet uitvoerig worden ingegaan op de (mogelijke) verklaringen van de stijging van het aantal spoedaanvragen. Onder andere kan gedacht worden aan de lange wachtlijsten binnen de jeugdhulpverlening, dat gezinnen te lang binnen het vrijwillig kader worden geholpen en het niet tijdig signaleren van problematische ontwikkelingen en situaties door wijkteams (welke binnen het vrijwillig kader een grote rol spelen).

³⁷⁵ Zie bijvoorbeeld: Krol, *NPO-radio 1* 2020.

³⁷⁶ ‘Raad voor de kinderbescherming werkt door tijdens periode met coronavirus,’ kinderbescherming.nl, 22 april 2020; UNICEF 2020, p. 23.

³⁷⁷ Zie ook: UNICEF 2020, p. 23.

³⁷⁸ Juist tijdens de coronacrisis is echter duidelijk geworden dat de druk binnen gezinnen wordt vergroot, omdat kinderen bijvoorbeeld niet naar school kunnen. Ook bestonden zorgen dat het geweld binnen (kwetsbare) gezinnen zou toenemen tijdens de *intelligente lockdown*. Zie bijvoorbeeld: Steketee e.a. 2020, p. 3. Überhaupt is het van belang dat tijdens de corona-tijd aandacht wordt gevraagd voor de positie van minderjarigen, aangezien voor hen een hoop rechten in het geding kunnen komen, zoals het recht op onderwijs (art. 28 IVRK), het recht op veiligheid (art. 19 IVRK), het recht op gezondheid (art. 24 IVRK) en het recht op een toereikende levensstandaard (art. 27 IVRK). Zie hiervoor: Creemers & Wissink, *DD* 2020, afl. 8, p. 47; *FJR* 2020, afl. 5, p. 28.

³⁷⁹ Zie bijvoorbeeld: ‘Digitaal werkbezoek minister Sander Dekker,’ jeugdbeschermingrotterdamrijnmond.nl, 1 april 2020.

³⁸⁰ ‘Toelichting op trendbreuk in tijdreeks jeugdzorgcijfers,’ cbs.nl, 29 oktober 2021.

³⁸¹ ‘Jongeren met jeugdzorg in nature; persoonskenmerken, op peildatum,’ cbs.nl, 5 november 2021.

maatregelen zoals OTS en UHP worden in de praktijk regelmatig samen met andere maatregelen opgelegd. OTS en UHP kunnen ook als maatregelen tegelijkertijd zijn opgelegd. In het eerste halfjaar van 2021 waren er bijvoorbeeld 6680 gevallen waarin een OTS-maatregel was opgelegd maar ook sprake was van (tijdelijk) verblijf van de minderjarige buitenshuis (UHP).³⁸²

5.3.2 Gemiddelde duur jeugdbeschermingszaken

Voor jeugdbeschermingszaken (OTS en UHP) heeft de Rechtspraak de norm voor de duur van de behandeling vastgesteld, namelijk dat 90% van dit type zaken binnen drie maanden dient te worden behandeld. In de periode 2016 tot en met 2019 werden 88 tot 89% van deze zaken binnen drie maanden afgehandeld.³⁸³ Het cijfer voor het coronajaar 2020 week hier niet substantieel van af. In dat jaar werd 87% van de jeugdbeschermingszaken binnen drie maanden afgehandeld. Er was dus slechts sprake van een lichte vertraging in de behandeling. Dit strookt met het hierna te geven beeld uit de interviews dat er in 2020, anders dan bij andere zaakstypen, nauwelijks achterstanden en voor zover deze er waren deze grotendeels snel zijn weggewerkt.

Voor eerste OTS-verzoeken, die bewerkelijker zijn dan verlengingen, is als aparte norm vastgesteld dat 80% van dit type zaken binnen drie weken dient te worden behandeld. Hier is sprake van een bottleneck. De norm is de afgelopen vijf jaar niet gehaald. In 2020 is slechts 57% van de zaken binnen drie weken afgedaan.³⁸⁴ Hetzelfde beeld zien wij waar het gaat om het hoger beroep bij jeugdbeschermingszaken. Hier is dat 90% van de zaken binnen vier maanden dient te worden afgedaan. Hier is een daling te zien. Werd in 2015 nog 84% van de zaken binnen vier maanden afgedaan, in 2018 en 2019 was dit gedaald tot 72% van de zaken.³⁸⁵

De duur van de periode waarvoor de OTS is opgelegd, daalt de afgelopen jaren. Waar dit in 2016 1.085 dagen was, was de gemiddelde OTS-duur in 2020 821 dagen.³⁸⁶ De voornaamste reden voor het beëindigen van OTS is dat de jongere niet langer minderjarig is. In de voorlopige cijfers van 2020 zijn ten opzichte van de jaren daarvoor opvallend weinig gezagsbeëindigende OTS-maatregelen opgelegd door de rechter, slechts 185 maatregelen.³⁸⁷ Er is wel een dalende trend te zien in dit verband, ten opzichte van de jaren ervoor. In 2016 zijn 1.600 maatregelen opgelegd die het gezag beëindigde, in 2017 1.060 maatregelen, in 2018 785 maatregelen en in 2019 610.³⁸⁸

5.4 Maatregelen in jeugdbeschermingszaken in de eerste fase van de crisis

Hierboven is een beeld gegeven van de bij een zitting in een civiele jeugdbeschermingszaak betrokken actoren en van het aantal en de duur van deze zaken. Voordat wordt ingegaan op de resultaten van het empirisch deel van het onderzoek, is van belang een beeld te geven van de maatregelen die binnen de rechtspraak zijn genomen in de eerste fase van de coronacrisis in reactie op de maatregelen van het kabinet. In deze paragraaf worden de regelingen die daarvoor de rechtspraak zijn besproken. In de volgende paragraaf staan de praktische maatregelen die zijn genomen centraal.

³⁸² *ibid*; 'Alleen ondertoezichtstelling' in combinatie met 'alleen jeugdhulp met verblijf.'

³⁸³ 'Jaarverslag Rechtspraak 2020,' jaarverslagrechtspraak.nl, p. 53; 'De rechtspraak: kerngetallen 2019,' rechtspraak.nl, p. 87.

³⁸⁴ 'De rechtspraak: kerngetallen 2019,' rechtspraak.nl, p. 88; 'Jaarverslag Rechtspraak 2020,' jaarverslagrechtspraak.nl, p. 53.

³⁸⁵ 'De rechtspraak: kerngetallen 2019,' rechtspraak.nl, p. 121.

³⁸⁶ *ibid*; '1.4.2. Gemiddelde duur beëindigde maatregelen.'

³⁸⁷ *ibid*; '1.5.1. Reden beëindiging ondertoezichtstelling;' In de begrippenlijst wordt verduidelijkt dat onder 'gezag beëindigde maatregel' wordt bedoeld dat de jongere onder voogdij wordt geplaatst in plaats van onder toezicht, 'beëindigingen volgens plan' en 'het niet toekennen van de maatregel' vallen niet binnen deze categorie.

³⁸⁸ *ibid*.

5.4.1 Regelgeving voor de behandeling van zaken

Als juridische basis voor de maatregelen die de rechtspraak heeft genomen in reactie op de coronamaatregelen van het kabinet is de Tijdelijke algemene regeling zaaksbehandeling opgesteld. Deze regeling is opgesteld door de Presidentenvergadering en is periodiek, al naar gelang de nieuwe omstandigheden, aangepast. Eind 2021 gold de versie van 5 november 2021, die in beginsel zou gelden tot 1 februari 2022. De regeling bevat algemene regels met betrekking tot de gerechtsgebouwen, zittingen en de voorziening Veilig mailen. In aanvulling op de Tijdelijke algemene regeling gelden voor een aantal rechtsgebieden specifieke regels. Zo ook voor civiele jeugdzaken. Ter aanvulling op de Algemene regeling zijn twee regelingen opgesteld door het Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en jeugdrecht (LOVF) het civiele jeugdrecht: de Tijdelijke regeling F&J rechtbanken en de Tijdelijke regeling F&J hoven. Deze regelingen gelden in aanvulling op de procesreglementen Familie- en Jeugdrechtzaken die onder normale omstandigheden gelden bij de rechtbanken en de gerechtshoven. Bij strijdigheid gaat de Tijdelijke regeling voor. De Tijdelijke regelingen vormen daarmee het juridisch kader voor de behandeling van civiele jeugdzaken gedurende de periode dat er corona gerelateerde maatregelen gelden. Daarnaast gelden voor de interne werkprocessen binnen de gerechten nog werkinstructies. Deze zijn ons voor dit onderzoek echter niet beschikbaar gesteld.³⁸⁹

Voor ons onderzoek is vooral de eerste versie van de Tijdelijke algemene regeling van belang. Deze dateert van 4 april 2020, kort na de sluiting van de gerechtsgebouwen op 17 maart 2020 en bestrijkt de periode van de eerste golf waarop het onderzoek primair betrekking heeft. Deze eerste versie ging er in art. 1.1.1. nog van uit dat er in beginsel geen mondelinge behandelingen plaats zouden vinden met fysieke aanwezigheid van de procespartijen en overige procesdeelnemers, tenzij de rechter anders bepaalt. Verder werden in art. 2.4 (V)OTS- en UHP-zaken aangemerkt als zeer urgent. Deze zaken kregen binnen de beperkingen die voortvloeiden uit de overheidsmaatregelen prioriteit en dienden daarom met voorrang te worden behandeld.³⁹⁰ Wel diende deze behandeling geschiedt zoveel mogelijk schriftelijk of via een telefonische (beeld) verbinding plaats te vinden. Op 29 april 2020 werd de eerste versie van de Tijdelijke regeling F&J-zaken rechtbanken in verband met corona door het LOVF vastgesteld. Deze bevatte hoofdzakelijk de aanwijzing van zeer urgente en urgente zaken binnen de familie- en jeugdzaken, aanwijzingen met betrekking tot de communicatie van partijen en professionals met de rechtbank, de mogelijkheden voor een schriftelijke afdoening van de zaak en de wijze waarop een mondelinge behandeling via een telefonische beeld(verbinding) plaatsvindt. In de versies vanaf na de eerste coronagolf staat de hervatting van fysieke zittingen en de keuze tussen fysieke zitting of online zitting centraal. In de navolgende paragrafen worden de meest recente versies van de Tijdelijke regeling F&J-zaken voor rechtbanken en gerechtshoven besproken.

5.4.2 Jeugdzaken in eerste aanleg

Tijdelijke regeling F&J (29 april 2020)

In de tijdelijke regeling die van kracht was in de eerste coronaperiode, werd onderscheid gemaakt tussen zeer urgente en urgente zaken. *Spoedzaken civiel* en *spoedzaken civiel jeugdrecht* werden daarbij als zeer urgent aangemerkt en dienden met voorrang door te gaan. Dit waren: VOTS (zonder UHP), open en gesloten UHP, verzoeken tot wijziging van de verblijfplaats of vervangende toestemming voor een medische behandeling in het kader van een OTS.³⁹¹ Andere jeugdzaken die

³⁸⁹ Het Landelijk Overleg Vakinhoud Civiel en Kanton & Toezicht (LOVCK&T) heeft gecommuniceerd dat overige werkinstructies binnen het civiele jeugdrecht niet beschikbaar worden gesteld.

³⁹⁰ Zie art. 2.1 Tijdelijk algemene regeling (versie 28 augustus 2020).

³⁹¹ Zie art. 2.1 sub a Tijdelijke regeling F&J rechtbanken, (versie 29 april 2020). Zie ook: art. 2.1 sub a Tijdelijke regeling F&J rechtbanken, versie 26 juni 2020 en art. 2.4 Tijdelijke algemene regeling, (versie 28 augustus 2020).

als zeer urgent werden aangemerkt, zijn een eerste OTS en een open UHP of een verlenging van een open of gesloten OTS en UHP.³⁹² Het was aan de rechtbanken zelf is om te bepalen of zaken als zeer urgent of urgent bestempeld kunnen worden.³⁹³ Dit betekent dat bijvoorbeeld een eerste OTS, een verlenging van een OTS, een UHP en de verlenging van een open UHP als zeer urgent en als urgente zaak kunnen worden aangemerkt.³⁹⁴ In de praktijk konden er daarom verschillen kunnen bestaan in de manier waarop OTS-zaken werden afgedaan.

De Tijdelijke regeling formuleert een vijftal criteria aan de hand waarvan door de rechtbank dient te worden bepaald of een mondelinge behandeling fysiek dient plaats te vinden. Deze criteria gelden momenteel nog steeds en zullen daarom worden weergegeven bij de bespreking van de Tijdelijke regeling (versie 1 december 2021).

Een ander uitgangspunt van de procesreglementen uit de eerste coronaperiode is dat spoedzaken *binnen twee weken* na het indienen van het verzoekschrift mondeling dienden te worden behandeld. Deze mondelinge behandeling vindt fysiek in de zaal, online of telefonisch plaats.³⁹⁵ Bij eerste (open en gesloten) OTS en UHP vindt de mondelinge behandeling op dezelfde wijze plaats als bij de spoedzaken, maar hoeft de behandeling niet binnen twee weken plaats te vinden.³⁹⁶

Wat betreft de *verlenging* van ondertoezichtstellingen en uithuisplaatsingen, werd in de Tijdelijke regeling benoemd dat een fysieke, online of telefonische mondelinge behandeling wenselijk is, maar wanneer dit onmogelijk blijkt, worden deze zaken in beginsel voor drie maanden verlengd. De verlenging van de OTS of UHP vindt in dat geval plaats zónder (proces)partijen – dus ook zonder de minderjarige om wie het gaat – te horen.³⁹⁷ De beschikking die hieruit volgt, wordt aangeduid met de term *overbruggingsbeschikking*. In welke gevallen het onmogelijk blijkt om een mondelinge behandeling te laten plaatsvinden, wordt in de Tijdelijke regeling niet nader uiteengezet. Hiermee week de Tijdelijke regeling af van het (reguliere) Procesreglement Civiel Jeugdrecht dat voorschrijft dat bij een verlengingsverzoek van de GI bij een OTS of UHP de vraag aan belanghebbende(n) wordt voorgelegd of een mondelinge behandeling ter zitting gewenst is.³⁹⁸

Wanneer een eerste OTS, een verlenging van een OTS, een UHP of een verlenging van een open UHP als urgent worden aangemerkt (en dus niet als zeer urgent), worden deze zaken *in beginsel schriftelijk* afgedaan volgens de eerste Tijdelijke regeling F&J. In dat geval dienen partijen daarmee wel te hebben ingestemd door een instemmingsverklaring te tekenen.³⁹⁹ Bij de schriftelijke behandeling worden partijen nog wel in de gelegenheid gesteld om nieuwe stukken in te dienen om zo te kunnen reageren.⁴⁰⁰ Ook minderjarigen die de leeftijd hebben bereikt om gehoord te worden, worden in de gelegenheid gesteld om hun mening (schriftelijk) kenbaar te maken.⁴⁰¹ Pas wanneer een zaak niet geschikt is voor schriftelijke afdoening, volgt een mondelinge behandeling (fysiek, online of telefonisch). De beoordeling daarvan is wederom aan de desbetreffende

³⁹² Zie artt. 2.1 sub b, c en d Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 29 april 2020).

³⁹³ Zie art. 1.3 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

³⁹⁴ Zie art. 3.1 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

³⁹⁵ Art. 2.2 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

³⁹⁶ Art. 2.3 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

³⁹⁷ Art. 2.4 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

³⁹⁸ Zie art. 6.1 Procesreglement Civiel Jeugdrecht (uit: Procesreglementen Familie-en Jeugdrecht rechtbanken, LOVF (versie januari 2020)).

³⁹⁹ Artt. 3.2, 4.1 en 4.2 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

⁴⁰⁰ Art. 4.3 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

⁴⁰¹ Art. 4.4 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

rechtbank.⁴⁰² Hoe de rechtbank dit dient te beoordelen, staat niet in de Tijdelijke regeling F&J rechtbanken gemeld.

Voor het opheffen van een OTS en het beëindigen van een UHP dienden rechtbanken in de eerste coronaperiode te bezien of de (lokale) organisatie het toelaat om deze zaken schriftelijk te behandelen.⁴⁰³ Als dit het geval is, wordt de zaak in principe ook schriftelijk afgedaan nadat dit aan partijen is verzocht.⁴⁰⁴ Als dit niet kan, dan diende een mondelinge behandeling plaats te vinden.

Ter verduidelijking van de beschreven afhandelingsmethoden van de civiele jeugdzaken, staan in tabel 5.1 de verschillende zaken nogmaals beschreven.

⁴⁰² Art. 3.1 sub a Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

⁴⁰³ Art. 3.3 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

⁴⁰⁴ Zie ook artt. 4.1, 4.2 en 4.3 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

Tabel 5.1 Wijze van behandeling (zeer)urgente zaken volgens Tijdelijke regeling F&J versie 26 juni 2020

Type zaak	Wijze van behandeling	Andere voorschriften
<u>Zeer urgente zaken</u> (Tijdelijke regeling 29 april 2020)		
Spoedzaken civiel: VOTS (zonder UHP), UHP (gesloten en open)	Mondelinge behandeling: fysiek, online (bijv. Skype) of telefonisch	Behandeling binnen twee weken na indienen verzoekschrift
Eerste OTS en UHP	Mondelinge behandeling: fysiek, online (bijv. Skype) of telefonisch	
Verlenging OTS en verlenging UHP open	Mondelinge behandeling: fysiek, online (bijv. Skype) of telefonisch	Indien behandeling onmogelijk blijkt, drie maanden verlenging zonder horen (proces)partijen
UHP gesloten	Mondelinge behandeling: fysiek, online (bijv. Skype) of telefonisch	
<i>Alle OTS en UHP</i>	Mondelinge behandeling: fysiek, online (bijv. Skype) of telefonisch. Beoordeling aan de hand van vijf criteria (zie tabel 3).	
<u>Urgente zaken (Tijdelijke regeling 29 april 2020)</u>		
UHP (open) (indien niet zeer urgent)	Schriftelijke afhandeling d.m.v. instemmingsverklaringen. Als de zaak hier zich niet voor leent, mondelinge behandeling	
Eerste OTS (indien niet zeer urgent)	Schriftelijke afhandeling d.m.v. instemmingsverklaringen. Als de zaak hier zich niet voor leent, mondelinge behandeling	
Verlenging OTS en verlenging UHP open (indien niet zeer urgent)	Schriftelijke afhandeling d.m.v. instemmingsverklaringen. Als de zaak hier zich niet voor leent, mondelinge behandeling	
Opheffen OTS, beëindiging UHP	Schriftelijke afhandeling d.m.v. instemmingsverklaringen. Als de zaak zich niet hiervoor leent, mondelinge behandeling	De rechtbank oordeelt allereerst of de (lokale) organisatie toelaat of de zaak behandeld kan worden
<i>Alle OTS en UHP</i>	Mondelinge behandeling: fysiek, online (bijv. Skype) of telefonisch. Beoordeling aan de hand van vijf criteria (zie tabel 3).	

Tijdelijke regeling F&J (1 december 2021)

De meest recente Tijdelijke regeling F&J-zaken dateert van 1 december 2021. Deze Tijdelijke regeling F&J-zaken bevat net als de voorgangers aanvullende richtlijnen en aanwijzingen voor het behandelen van familie- en jeugdzaken, die niet in de Algemene tijdelijke regeling zaaksbehandeling Rechtspraak worden genoemd.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ De meest recente Tijdelijke algemene regeling zaaksbehandeling is van 5 november 2021; Tijdelijke algemene regeling zaaksbehandeling (versie 5 november 2021).

Anders dan in eerdere tijdelijke regelingen, wordt in de meest recente Tijdelijke regeling F&J-zaken niet langer onderscheid gemaakt tussen zeer urgente en urgente zaken.⁴⁰⁶ De Tijdelijke regeling geeft de rechtbank de bevoegdheid om te bepalen of de behandeling van een familie- of jeugdzaak mondeling of schriftelijk plaatsvindt en de wijze waarop een mondelinge behandeling geschiedt (fysiek, online of telefonisch).⁴⁰⁷

De criteria op grond waarvan de rechtbank een mondelinge behandeling dient te organiseren zijn sinds de eerste Tijdelijke regeling onveranderd gebleven. Zo staan in beide Tijdelijke regelingen F&J de volgende vijf (niet-cumulatieve) criteria genoemd op grond waarvan een zaak een mondelinge behandeling krijgt:⁴⁰⁸

- het is feitelijk onmogelijk om de mondelinge behandeling via telefonische (beeld) verbinding te laten plaatsvinden;
- er is sprake van een maatschappelijk belang;
- er is sprake van een persoonlijk belang;
- de complexiteit van de zaak vergt fysieke aanwezigheid in de zittingszaal, of
- er is sprake van een groot aantal procespartijen en/of de aanwezigheid van een tolk is vereist.

De bovenstaande criteria dienden in de eerste Tijdelijke regeling een handvat voor rechtbanken om te bepalen of een mondelinge behandeling fysiek diende plaats te vinden. In de huidige Tijdelijke regeling is dit echter aangepast, en dienen de criteria te worden gebruikt om te bepalen of een mondelinge behandeling fysiek *of* online/ telefonisch dient plaats te vinden. Uit het eerste criterium kan echter nog steeds worden afgeleid dat er een fysieke mondelinge behandeling dient plaats te vinden wanneer een mondelinge behandeling online of via een telefoonverbinding onmogelijk is.

De wijze waarop de mondelinge behandeling dient plaats te vinden (fysiek, online of telefonisch) blijft echter volledig aan de desbetreffende rechtbank.⁴⁰⁹ Zo is niet expliciet bepaald welke variant de voorkeur heeft en wanneer deze dient te worden gebruikt. Daarbij is een fysieke mondelinge behandeling in combinatie met online of telefonische aanwezigheid van procespartijen ook mogelijk.⁴¹⁰ In de huidige Tijdelijke algemene regeling (versie 5 november 2021) wordt in artikel 1.2.1 benoemd dat telefonische zittingen in uitzonderlijke gevallen dienen plaats te vinden, wanneer het niet mogelijk is om de zitting online of fysiek te organiseren.

⁴⁰⁶ Dit was bijvoorbeeld nog wel het geval in de tijdelijke regelingen tot en met Tijdelijke regeling F&J (versie 3 november 2020).

⁴⁰⁷ Art. 1.4 en 1.5 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 1 december 2021).

⁴⁰⁸ Zie art. 5.3 sub a, b, c, d en e Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 29 april 2020); Deze criteria zijn in de daarop volgende tijdelijke regelingen onveranderd gebleven, zie in de meest recente versie: Tijdelijke Regeling F&J rechtbanken (versie 1 december 2021), onder 3.4.

⁴⁰⁹ Art. 1.4 en 1.5 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 1 december 2021).

⁴¹⁰ Art. 3.3. Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 1 december 2021).

Tabel 5.2 Wijze van behandeling volgens Tijdelijke regeling F&J versie 1 december 2021

Type zaak	Wijze van behandeling	Andere voorschriften
<u>Geen onderscheid (Tijdelijke regeling 1 december 2021)</u>		
Alle OTS en UHP	Mondelinge behandeling: fysiek, online (bijv. Skype) of telefonisch. Beoordeling aan de hand van vijf criteria: • Het is feitelijk onmogelijk om de mondelinge behandeling via telefonische (beeld)verbinding te laten plaatsvinden • Er is sprake van een maatschappelijk belang • Er is sprake van een persoonlijk belang • De complexiteit van de zaak vergt fysieke aanwezigheid in de zittingszaal, of • Er is sprake van een groot aantal procespartijen en/of de aanwezigheid van een tolk is vereist.⁴¹¹ Een combinatie van fysiek en digitaal (hybride) is ook mogelijk. Schriftelijke afhandeling d.m.v. instemmingsverklaringen blijft mogelijk.	Indien mondelinge behandeling (fysiek, online of telefonisch) onmogelijk blijkt, drie maanden verlenging zonder horen (proces)partijen
<u>Geen onderscheid (Tijdelijke algemene regeling zaaksbehandeling 5 november 2021)</u>		
Alle zaken	Enkel in uitzonderlijke gevallen telefonische zittingen, wanneer een online of fysieke zitting niet mogelijk is.	

5.4.3 Zaken in tweede aanleg

Eveneens vanwege de beperkte zittingscapaciteit bij de gerechtshoven werd in de eerste Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 24 april 2020) opgenomen dat alleen zeer urgente zaken zouden worden behandeld.⁴¹² Zaken die niet zeer urgent zijn, worden alleen behandeld indien de organisatie binnen het hof dit toelaat.⁴¹³

De zaken in tweede aanleg die als zeer urgent worden aangemerkt, zijn zaken die betrekking hebben op gesloten UHP, OTS en UHP waarin sprake is van een expiratedatum op korte termijn.⁴¹⁴

⁴¹¹ Zie art. 5.3 sub a, b, c, d en e Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 29 april 2020); Deze criteria zijn in de daarop volgende tijdelijke regelingen onveranderd gebleven, zie in de meest recente versie: Tijdelijke Regeling rechtbanken (versie 1 december 2021), onder 3.4.

⁴¹² Art. 2.1 sub a Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 24 april 2020).

⁴¹³ Art. 2.1 sub b Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 24 april 2020).

⁴¹⁴ Artt. 3.1 sub a en b Tijdelijke regeling F&J hoven, versie 24 april 2020. Ook vallen bijvoorbeeld kinderonvoeringszaken en voorlopige voorzieningen onder zeer urgente zaken in tweede aanleg, maar in dit onderzoek is specifiek gekozen om te kijken naar maatregelen die genomen zijn binnen het civiele jeugdbeschermingsrecht.

Zaken die een gesloten UHP betroffen werden mondeling behandeld.⁴¹⁵ OTS en UHP met een expiratedatum op korte termijn werden in principe mondeling behandeld indien voldaan was aan drie (niet-cumulatieve) criteria:

- er is sprake van een eerste OTS;
- en/of er is sprake van een UHP van de minderjarige die feitelijk minder dan één jaar heeft geduurd;
- er is sprake van een verlenging van de OTS en/of UHP van drie maanden waarbij (proces) partijen niet zijn gehoord in verband met de coronarichtlijn van rechtbanken⁴¹⁶

Net als bij de rechtbanken, was het aan het desbetreffende hof om te bepalen of een zaak als zeer urgent of urgent werd aangemerkt. De omstandigheden van de specifieke zaak bepalen of een zaak in een andere categorie kan vallen.⁴¹⁷ Zo kunnen OTS en UHP ook als urgente zaken worden aangemerkt.⁴¹⁸ Ook voorwaardelijke gesloten plaatsingen werden onder urgente zaken geschaard.⁴¹⁹

Net als in de tijdelijke regelingen F&J voor de rechtbanken, wordt er bij de hoven niet langer onderscheid gemaakt tussen zeer urgente en urgente zaken. Bij alle civiele jeugdzaken is het aan het hof om te bepalen op welke manier een mondelinge behandeling plaatsvindt.⁴²⁰ Daarvoor zijn er wel een aantal omstandigheden opgenomen die bij deze beoordeling een rol kunnen spelen:

- de aard en inhoud van de zaak;
- het belang van het kind;
- de wenselijkheid van een fysieke ontmoeting van het kind met de behandelende raadshe(e)r(en);
- het aantal procespartijen en/of belanghebbenden en/of informanten;
- de aanwezigheid van een tolk;
- de beschikbaarheid van toereikende digitale middelen.⁴²¹

Enkel in spoedzaken waarin direct een beslissing dient te worden genomen door het hof, kan zonder betrokkenen te horen een beslissing worden genomen. Daarna zal er binnen twee weken een mondelinge behandeling worden gepland.⁴²²

In de huidige Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 30 november 2021) is ook opgenomen dat het aan het desbetreffende hof is om te bepalen op welke manier een mondelinge behandeling plaatsvindt (fysiek, online of *eventueel* telefonisch).⁴²³ Daarbij is een combinatie van fysiek en online of telefonische aanwezigheid van procespartijen ook mogelijk.⁴²⁴

⁴¹⁵ Art. 3.2 Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 24 april 2020).

⁴¹⁶ Zie art. 3.3 Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 26 juni 2020).

⁴¹⁷ Aldus artt. 1.3 en 1.4 jo. art. 3.3 Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 26 juni 2020).

⁴¹⁸ Zie art. 4.1 sub b Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 26 juni 2020).

⁴¹⁹ Art. 4.1 sub a Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 26 juni 2020). Zie ter volledigheid de Tijdelijk afwijkende regeling voor civiele dagvaardingszaken bij de rechtbanken vanwege de bijzondere omstandigheden door de coronacrisis, versie april 2020 en de Tijdelijke regeling voor kort gedingen rechtbanken handel/familie (versie 26 juni 2020) voor de familiezaken die via een dagvaardingsprocedure geïnitieerd worden.

⁴²⁰ Preambule Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 30 november 2021).

⁴²¹ Art. 1.3 sub a tot en met f Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 30 november 2021).

⁴²² Art. 3 Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 30 november 2021).

⁴²³ Art. 1.1. Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 30 november 2021).

⁴²⁴ Art. 1.2. Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 30 november 2021).

5.5 De praktijk van de zaaksbehandeling gedurende de eerste coronagolf

Voordat hieronder wordt ingegaan op hoe de praktijk van de zaaksbehandeling in civiele jeugdzaken is verlopen, is van belang eerst een globaal beeld te schetsen van de periode waarop dit onderzoek in het bijzonder betrekking heeft. Anders dan de beide andere deelonderzoeken in dit rapport, concentreert dit deelonderzoek zich op een relatief korte periode in de eerste coronagolf: de periode van de sluiting van de gerechtsgebouwen op 17 maart 2020 tot 11 mei 2020, toen het weer mogelijk werd om zeer urgente zaken op de rechtbank te laten plaatsvinden. De OTS en UHP-zaken die in dit onderzoek centraal staan, werden als zodanig aangemerkt en de zitting in deze zaken waren vanaf dat moment, met een aantal aanpassingen aan de anderhalvemeter-samenleving, zoals plexiglas schermen, weer grotendeels als voor de coronacrisis. Wanneer het niet mogelijk was om in de beschikbare ruimtes op de rechtbanken een zitting te laten plaatsvinden, werd in enkele gevallen uitgeweken naar een externe locatie. Al met al ging het, in tegenstelling tot veel andere zaken, om een relatief korte periode van ongeveer zes weken, waarin zittingen niet fysiek konden plaatsvinden en telefoon en digitale middelen werden ingezet. Na 11 mei 2020 werd - en ook nu nog steeds wordt - wel gebruikgemaakt van de mogelijkheid om een of meer betrokkenen online aan een verder geheel fysieke zitting deel te laten nemen, maar dat gebeurt (vooralsnog) bij wijze van uitzondering.

5.5.1 Meer mogelijkheden tot schriftelijke behandelingen in eerste aanleg

Hierboven is beschreven dat door de tijdelijke regelingen binnen het civiele jeugdrecht zo veel mogelijk zaken ter zitting worden behandeld, vanwege de prioriteit die aan civiele jeugdzaken is gegeven. Waar binnen het vreemdelingenrecht en strafrecht wordt gestreefd om zo veel mogelijk zaken schriftelijk af te doen, blijft binnen het jeugdrecht bij zeer urgente zaken in principe het uitgangspunt dat deze zaken inhoudelijk worden behandeld ter zitting – al dan niet op afstand. Bij urgente zaken werden de mogelijkheden van de rechtbanken om zaken schriftelijk af te doen wel verruimd. Zo was het voor de coronacrisis gebruikelijk dat in het civiele jeugdrecht de mogelijkheid voor een schriftelijke behandeling werd geboden bij een verlengingsverzoek van een OTS of een UHP.⁴²⁵ De Tijdelijke regeling F&J rechtbanken die tijdens de eerste coronagolf gold (versie 29 april 2020), breidt deze bestaande mogelijkheid uit door ook urgente zaken waarbij het niet om een verlenging gaat, met instemming van partijen, schriftelijk af te kunnen doen middels overbruggingsbeschikkingen (zie ook par. 5.4.1).⁴²⁶ Partijen tekenen in dat geval een instemmingsverklaring.⁴²⁷ Als de zaak zich er niet voor leent om schriftelijk te worden afgedaan of partijen stemmen daar niet mee in, volgt een mondelinge behandeling die ofwel fysiek in de

⁴²⁵ Bij een verlengingsverzoek voor een OTS en/of een UHP legt de rechtbank aan de GI en de belanghebbende(n) de vraag voor – middels de zogenoemde ‘oproepbrief’ of ‘meldbrief’ – of zij de zaak mondeling behandeld willen zien of dat zij instemmen met het voornemen van de rechtbank om een zaak schriftelijk af te doen. Partijen worden in dat geval verzocht om schriftelijk in te stemmen met dit voornemen van de rechtbank. Wanneer partijen niet binnen veertien dagen reageren, wordt deze zaak alsnog schriftelijk afgedaan, tenzij volgens de kinderrechter bepaalde omstandigheden aanwezig zijn om deze zaak alsnog mondeling te behandelen. Zie hiervoor ook art. 6.1 Procesreglement Civiel Jeugdrecht (versie januari 2020). Op de praktijk van deze oproepbrieven bestaat ook kritiek. Zie hiervoor o.a. Bruning in: *GS Personen- en familierecht*; Hof Amsterdam 19 juli 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BR3011 m.nt. P. Dorhout, *FJR* 2011/125.

⁴²⁶ Zoals uit par. 5.3.1 en tabel 2 immers blijkt kunnen een open UHP en een eerste OTS ook onder urgente zaken vallen. Bij urgente zaken is het uitgangspunt om deze schriftelijk af te doen. De meest recente Tijdelijke regelingen F&J (versie 1 december 2021 en versie 1 oktober 2021), bieden rechtbanken nog steeds de mogelijkheid om zaken schriftelijk af te doen ‘indien de zaak zich naar het oordeel van de rechtbank voor schriftelijke afdoening leent,’ par. 2.1.

⁴²⁷ Art. 3.2 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 29 april 2020).

zittingszaal, ofwel online of telefonisch kan plaatsvinden. Deze keuze ligt bij de desbetreffende rechtbank.⁴²⁸

Aangezien de rechtspraak tijdens de eerste coronaperiode gedeeltelijk is komen stil te liggen, bleek in de praktijk dat verlengingsverzoeken in de eerste coronaperiode niet werden behandeld en middels deze overbruggingsbeschikking bij rechtbanken werden toegewezen.⁴²⁹ Zoals uit de interviews bleek:

[...] en we keken ook of het een zaak was die sowieso op de pro forma lijst was gekomen waarbij de ouders al akkoord zijn met het verzoek. Dat kun je screenen en waar dat absoluut niet het geval werd, werd de zitting gewoon ingepland. Zo hebben we dat wel geprobeerd te screenen. (CJR rechter 4)

Uit de interviews blijkt dat procesdeelnemers daarbij soms door het gerecht voor de keuze geplaatst zijn om tussen een digitale zitting of een beslissing zonder zitting te kiezen. Hierover meer in par. 5.6.2.

(D)aar waar we uit de stukken al iets konden opmaken dat ouders zich kunnen vinden in wat er gevraagd wordt. Daar hebben we brieven gestuurd en gezegd: u kunt voorlopig niet naar de rechtbank komen en als u dat wilt dan gaan we een digitale zitting plannen, maar u mag ook laten weten dat u het ermee eens bent en dan krijgt u een beslissing. Die selectie hebben we ook nog gemaakt. (CJR rechter 1)

Zoals ook in paragraaf 7.6. zal worden besproken, volgt ook uit de jurisprudentie van de eerste coronaperiode dat in de praktijk verschillend is omgegaan met deze mogelijkheid tot verlengen zonder horen van partijen.⁴³⁰ Het Hof Arnhem-Leeuwarden heeft in een drietal zaken geconcludeerd dat het beginsel van hoor en wederhoor was geschonden in zaken waarbij schriftelijk was verlengd zonder de ouders te horen. De ouders waren namelijk in de desbetreffende gevallen niet in de gelegenheid gesteld om op het verzoek tot verlenging te reageren. Desalniettemin gaat het hof niet over tot vernietiging van de verlengingsbeschikking. Daarbij werd de context betrokken waarin de rechtbanken deze beschikkingen hebben genomen (crisisituatie), de korte periode van verlenging van de kindbeschermingsmaatregel (drie maanden) evenals het feit dat partijen in hoger beroep alsnog voldoende gelegenheid kregen om op de OTS en machtiging UHP te reageren.⁴³¹

Het voorgaande wil echter niet zeggen dat rechtbanken veel gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheid om zaken schriftelijke af te doen in (V)OTS- en UHP-zaken. Uit de interviews kregen wij de indruk dat de praktijken tussen de rechtbanken weliswaar sterk uiteenliepen, maar dat dergelijke situaties zeker niet het landelijke beeld waren. Dat gold ook voor de verlengingsverzoeken.

Als rechtbank konden wij ons niet vinden in de lijn om verlengingsverzoeken standaard schriftelijk af te doen. Wij hebben dat niet gedaan en zijn daar ook transparant in geweest. Wij hadden het idee dat we anders op een bepaalde ondergrens van rechtsbescherming terecht zouden komen. We hadden ook het gevoel dat als je mensen kunt bereiken, en zij gehoord

⁴²⁸ Art. 3.2 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 29 april 2020).

⁴²⁹ Zie bijvoorbeeld: Heijmans, *Volkscrant* 2020.

⁴³⁰ Hof Arnhem-Leeuwarden 16 juli 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:5657; Hof Arnhem-Leeuwarden 6 augustus 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:6248; Hof Arnhem-Leeuwarden 29 september 2020, ECLI:NL: GHARL:2020:7980.

⁴³¹ *ibid.*

willen worden, je ze ook moet willen bereiken. En niets stond ons in die eerste weken in de weg om ze gewoon te bellen. (CJR rechter 5)

Het lijkt er dus op dat voor deze zaken de mondelinge behandeling, zij het niet fysiek, grotendeels het uitgangspunt is gebleven.⁴³² Cijfers over het aantal schriftelijke afdoeningen binnen het civiele jeugdrecht tijdens corona zijn echter niet bekend. Daarom is niet nauwkeurig vast te stellen of in (V)OTS- en UHP-zaken meer gebruik is gemaakt van de mogelijkheid om een zaak schriftelijk af te doen.

5.5.2 Variatie in wijze van de mondelinge behandeling

In lijn met de Tijdelijke regeling F&J rechtbanken werden de mondelinge behandelingen voor zaken binnen het civiele jeugdrecht zowel fysiek, online als telefonisch gehouden. Ook werden soms verschillende van deze middelen gecombineerd.⁴³³ Het is niet goed mogelijk om een eenduidig en landelijk beeld te geven van de wijze waarop door de rechtbanken invulling is gegeven aan de mondelinge behandeling. Die invulling verschilde al door de persoonlijke initiatieven die teamvoorzitters of individuele rechters namen in de eerste fase. Deze fase werd gekenmerkt door improvisatie en dat leidt per definitie tot verschillen. Omdat tegelijkertijd de voorhanden zijnde faciliteiten op het moment dat de kabinetsmaatregelen in de eerste coronagolf werden genomen de mogelijkheden voor deze improvisatie beperkten, is daarin toch enige lijn te ontdekken. Deze lijn verloopt van het overwegende gebruik van mogelijk meerdere (mobiele) telefoons – met alleen geluid, dan wel ook beeldverbinding – naar het gebruik van Skype, naar het zo snel mogelijk weer fysiek houden van zittingen, zij het soms met de mogelijkheid van online aanwezigheid (hybride zittingen). Een van de geïnterviewde rechters schetst een levendig beeld van de improvisatie in deze periode:

In de beginfase, de eerste weken nadat de gerechtsgebouwen waren gesloten, werd in civiele jeugdzaken (OTS en UHP) overwegend gebruik gemaakt van (vaak meerdere) mobiele telefoons. Dit was nodig omdat in deze zaken het aantal procesdeelnemers dat zich op verschillende locaties bevindt groot is en er ook geen andere voorzieningen voorhanden hadden. Eerst gebruikte rechters vaak hun eigen telefoons, maar als snel werden deze door de rechtbanken verstrekt, inclusief bluetooth speakers. Wisselend werd gebruik gemaakt van beeldbellen via de mobiele telefoons. Na de persconferentie van Rutte vroeg ik aan mijn dochter: 'Kan ik met een iPhone naar iemand met een Samsung beeldbellen?' Nou dan krijg je van die rollende ogen. 'Duh pa, natuurlijk kan dat.' Dus ik de volgende dag naar mijn collega's: 'Jongens dat kan!' Dus zo hebben we dat wel gedaan, maar dan wel gewoon bellend, zowel de ouders als de aanvragende partij, de gecertificeerde instelling in dit geval en de advocaat die er was: gewoon bellen. Omdat als het kan, dat is echt onze vaste overtuiging, als je ze kan horen dan moet je ze gewoon horen. Gewoon recht op hoor en wederhoor, heel simpel. (CJR rechter 5)

Er ging bij telefonische zittingen vooral technisch veel mis en dat vroeg veel van het geduld van procesdeelnemers en regie van de rechter. Nogmaals een rechter hierover:

(A)lles (ging) in eerste instantie telefonisch, van Skype had niemand toen nog gehoord volgens mij. Dus dat betekent dat de rechter en de secretaris wel hier zaten (op de rechtbank) vaak

⁴³² In tweede aanleg geldt ook het uitgangspunt zaken – die in dit onderzoek van belang zijn – in beginsel mondeling worden behandeld. Op maat en per zaak kan daarentegen door het hof worden beoordeeld of aanleiding bestaat om van dit beginsel af te wijken en de zaak wel schriftelijk af te doen (zie art. 3.3 en 4.3 Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 26 juni 2020). Gesloten plaatsingen kunnen in ieder geval niet schriftelijk worden afgedaan krachtens art. 3.2 Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 26 juni 2020).

⁴³³ Zie ook art. 5.2 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

moesten we met twee telefoons tegelijk werken, ook omdat er vaak een tolk aanwezig was. De ene keer liep dat perfect, de andere keer haperde er een lijn, dan moest je drie, vier keer opnieuw inbellen. De ene keer ging het wel goed met de tolk erbij, de andere keer ging het minder goed met de tolk erbij. (CJR rechter 4).

Een aantal weken na het sluiten van de gerechtsgebouwen kon worden overgestapt op Skype.

Uit de interviews met rechters en andere betrokkenen komt naar voren dat (louter) telefonische zittingen slechts gedurende de eerste twee weken van de coronacrisis hebben plaatsgevonden. Daarna is men overgegaan op digitale zittingen via Skype of hybride zittingen. Enkel wanneer het niet anders kon heeft er sindsdien nog een zitting (gedeeltelijk) telefonisch plaatsgevonden.⁴³⁴ In de interviews kwam naar voren dat zelfs voor telefonische zittingen op dat moment regelmatig nog begrip was onder procesdeelnemers, ondanks de nadelen die daaraan kleefden. Dit heeft met name te maken met de context van de eerste coronaperiode. Zo gaf een advocaat aan:

Gek genoeg, de ouders die ik in die UHP-zaak heb bijgestaan, die ik telefonisch heb moeten doen, die slikten dat wel. Maar dat was ook, het roeien met de riemen die je hebt op dat moment. (CJR advocaat 2)

Cijfers over het aantal mondelinge behandelingen – en meer specifiek de manier waarop de mondelinge behandelingen hebben plaatsgevonden – zijn niet beschikbaar. Deze informatie was ook niet te verzamelen door middel van onderzoek van de uitspraken via rechtspraak.nl. De wijze waarop de zitting heeft plaatsgevonden staat weliswaar vermeld in de beschikking, maar slechts een klein deel van de beschikkingen in (V)OTS- en UHP-zaken wordt gepubliceerd of kan anderszins online worden gevonden.

Zittingen in gesloten locaties

Bij zittingen die toezien op jeugdigen die in een gesloten instelling zijn geplaatst is het al voor de coronacrisis mogelijk om de mondelinge behandeling plaats te laten vinden op locatie – dus in de gesloten instelling – in plaats van op de rechtbank. De rechter komt in dat geval naar de instellingen toe.⁴³⁵ Voor het bezoek van deze gesloten instellingen gelden in principe de regels en protocollen van de instellingen zelf.

Voordat fysieke zittingen op locatie kunnen plaatsvinden moeten instellingen voldoen aan een aantal voorwaarden die vanuit de Rechtspraak zijn geformuleerd, om te garanderen dat ook bij deze zittingen op locatie aan de coronamaatregelen wordt voldaan, zoals de anderhalve metermaatregel. De Rechtspraak is namelijk verantwoordelijk voor de veiligheid van alle procesdeelnemers tijdens de zitting, ook als de zitting niet in een gerechtsgebouw plaatsvindt.⁴³⁶

De voorwaarden voor mondelinge behandeling in gesloten instellingen zijn opgenomen in de 'Landelijke Richtlijn in het kader van fysiek horen in instellingen in aanvulling op en ter specificatie van de RIVM-richtlijnen', die is ingegaan per 1 juli 2020 en tot op heden nog steeds van

⁴³⁴ Interview CJR medewerker 5; CJR rechter 3. De meest recente Tijdelijke regeling F&J biedt daar immers nog steeds ruimte voor; Tijdelijke Regeling F&J rechtbanken (versie 1 december 2021) par. 1.4 en 1.5; Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 30 november 2021), par. 1.1.

⁴³⁵ Zo houdt de rechtbank Den Haag sinds 2013 tweewekelijks een zitting op locatie van gesloten jeugdzorg. Zie bijvoorbeeld: 'Zitting op locatie gesloten jeugdzorg (Mededeling rechtbank)', hvja.nl.

⁴³⁶ De voorwaarden zijn geaccordeerd door het LOVF en daarmee door alle rechtbanken en is afgestemd met het Crisis Management Team. Zie ook de inleiding van de Landelijke Richtlijn van de Rechtspraak in het kader van fysiek horen in instellingen in aanvulling op en ter specificatie van de RIVM-richtlijnen.

kracht is.⁴³⁷ Wanneer instellingen niet kunnen voldoen aan de voorwaarden die in de Landelijke Richtlijn zijn opgenomen, mogen mondelinge behandelingen niet op locatie plaatsvinden. Hierbij kan de rechtbank tijdens elk afzonderlijk bezoek vaststellen dat niet aan de voorwaarden is voldaan en ter plekke besluiten dat een mondelinge behandeling niet mag plaatsvinden.

Voorbeelden van de voorwaarden die zijn opgenomen in de Landelijke Richtlijn zijn dat anderhalve meter afstand moet kunnen worden gewaarborgd tussen procesdeelnemers (artikel 1), de zittingsruimte geventileerd moet (kunnen) worden en tussentijds wordt schoongemaakt (artikel 3), dat bekend is wat het aantal maximum personen is dat in een ruimte aanwezig kan zijn (artikel 4) en dat procesdeelnemers direct naar de zittingsruimte begeleid worden en niet plaatsnemen in een wachtruimte (tenzij de wachtruimte voldoet aan de anderhalve meter regel) (artikel 6). Tijdens de eerste coronagolf waren ook in deze zaken fysieke niet mogelijk en werden deze eveneens gehouden via telefoon of Skype.

In de interviews kwam ook naar voren dat niet alleen rechters geen toegang hebben tot de gesloten instellingen vanwege de coronamaatregelen, maar ook advocaten niet naar binnen konden. Dit zorgde ervoor dat de minderjarigen ook digitaal of telefonisch met de advocaat contact moesten hebben. Een advocaat beschreef dit als volgt:

[...] als ik heel eerlijk ben en kijk naar het belang van mijn cliënt, mijn cliënt vindt het gewoon heel fijn als ik langskom en als ik zeg wie ik ben. Dat zijn hele kwetsbare mensen, ook de minderjarigen natuurlijk die in een instelling zitten [...] [moet ik] in het eerste contact eigenlijk al een soort van vertrouwen zien te winnen. Want die mensen zitten daar, weten helemaal niet wat eraan de hand is, ik moet dingen uitleggen. Telefonisch gaat dat eigenlijk niet, kan je geen vertrouwen winnen binnen een halfuurtje en in het echt kan dat wel. Met zo'n zitting is het ook weer moeilijk, dan zit daar ineens een rechter. Dat is voor mensen dan heel moeilijk te bevatten. Ook inderdaad met het vertrouwen, het is dan toch op afstand. Normaal gesproken bij zo'n zitting zouden we allemaal naar locatie gaan. Dan zorg ik dat ik wat eerder ben, heb ik nog een gesprekje met de cliënt om het voor te bereiden. Nu doe ik dat ook wel telefonisch, maar je mist dan toch echt wel wat interactie een vertrouwensband die je kunt opbouwen. (CJR advocaat 3)

Hoewel dit niet het onderwerp van ons onderzoek vormt, willen wij hier kort signaleren dat in meerdere interviews met rechters en advocaten werd gerefereerd aan het horen van betrokkenen in geval van een (zorg)machtiging in het kader van de Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg (Wvggz).⁴³⁸ Artikel 6:1 lid 3 Wvggz bepaalt dat, indien de betrokkene in een accommodatie verblijft, de rechter, vergezeld door de griffier, door de zorgaanbieder in de gelegenheid wordt gesteld hem aldaar te horen. Dat was door de coronamaatregelen niet mogelijk en daarom vonden ook deze zittingen telefonisch en (later) via Skype plaats. Het viel de onderzoekers op dat beide groepen professionals hier erg mee in hun maag zaten. In de ogen van veel geïnterviewden gaat het hier om de vanwege hun aandoening meest kwetsbare groep. Anders dan in de OTS- en UHP-zaken was hier een complicerende factor dat het horen via telefoon of Skype niet goed werd begrepen door deze groep, waardoor dat horen als nog minder adequaat werd aangemerkt.

Iemand met een psychose vindt het natuurlijk heel gek om ook nog eens een keer te gaan beeldbellen. Je hebt al een psychose, je denkt al dat de wereld nep is en dan zit je ook nog naar

⁴³⁷ Deze Landelijke Richtlijn ziet zowel toe op instellingen in het kader van verplichte zorg als op zaken binnen het jeugdrecht. Dit wordt specifiek bij de titel van de Richtlijn vermeld; 'Landelijke richtlijn fysiek horen in instellingen in aanvulling op en ter specificatie van de RIVM-richtlijnen,' rechtspraak.nl, 1 juli 2020.

⁴³⁸ Hetzelfde geldt hier grosso modo voor een rechterlijke machtiging in het kader van de Wet zorg en dwang.

een televisiescherm te kijken. Dat werkt helemaal niet. Dat werkt in het jeugdrecht iets beter, dat kan je wat beter uitleggen, dat is wel te doen. (CJR advocaat 2)

Het leek de geïnterviewden vooral te steken, dat het horen op deze wijze langer is doorgegaan dan nodig. Omdat dit buiten de scope van ons onderzoek viel, hebben dit niet uitgezocht, maar het lijkt er op dat dit ook na de zomer van 2021 nog voorkwam, waarna vervolgens vanaf november weer een lock down gold.

5.5.3 Het horen van de minderjarige

Minderjarigen vanaf de leeftijd van twaalf jaar en ouder worden afzonderlijk gehoord door de kinderrechter in een kindgesprek. Bij verzoeken tot een machtiging voor gesloten jeugdhulp worden minderjarigen in aanwezigheid van andere belanghebbenden gehoord en bij andere zaken binnen het civiele jeugdrecht worden zij apart gehoord – met uitzondering van hun advocaat als zij deze hebben.

Ook de coronamaatregelen van de Rechtspraak zien erop toe dat minderjarigen gehoord worden tijdens de gerechtelijke procedure. De Tijdelijke Regeling F&J (versie 29 april 2020) schrijft voor dat het kindgesprek fysiek in de rechtbank, online (bijvoorbeeld via Skype) of telefonisch kan plaatsvinden. Het is wederom aan de desbetreffende rechtbank om hierin een beslissing te nemen.⁴³⁹ De Tijdelijke regeling F&J rechtbanken vermeldt het kindgesprek niet specifiek. De Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 26 juni 2020) doet dat wel. Zo geeft art. 6.1 drie mogelijkheden: een fysieke ontmoeting van het kind met de behandelend raadshe(e)r(en), online (bijvoorbeeld via Skype) of telefonisch. Wanneer de kinderrechter gebruikmaakt van de optie om het kindgesprek via een telefonische of online (Skype)verbinding plaats te laten vinden, staat in de Tijdelijke regeling expliciet vermeld dat de vertrouwelijkheid en de beslotenheid van het kindgesprek in acht dient te worden genomen.⁴⁴⁰

Uit de interviews komt naar voren dat rechters vaak twijfels hebben of dit via telefoon of Skype wel kan worden gegarandeerd. Zie daarover in par. 5.6.6 meer. Daarnaast kwam in de interviews naar voren dat bij een aantal rechtbanken de kindgesprekken op beperkte schaal digitaal hebben plaatsgevonden, ook na de eerste coronaperiode, mede uit noodzaak en vanwege de voordelen die het bood.⁴⁴¹ In familiezaken, waar de kindgesprekken niet, zoals in jeugdbeschermingszaken, vlak voor aanvang van de zitting worden gehouden, gebeurde dit op grotere schaal. In deze zaken werden ook gedurende een langere periode online zittingen gehouden. Daarover ook meer in par. 5.6.2 en 5.6.6.

In de Tijdelijke regeling hoven wordt voorts expliciet benoemd dat bij een verzoek tot een machtiging gesloten jeugdhulp de minderjarige in aanwezigheid van zijn advocaat en de overige betrokkenen wordt gehoord.⁴⁴² De minderjarige heeft daarnaast ook de optie om zijn of haar mening schriftelijk kenbaar te maken aan de rechter in plaats van mondeling gehoord te worden.⁴⁴³ Zoals eerder besproken, bood de Tijdelijke Regeling F&J (versie 29 april 2020) de kinderrechter de mogelijkheid om zonder partijen voorafgaand te horen, een (schriftelijke) beslissing te nemen indien partijen daarmee instemden en de zaak zich voor een schriftelijke behandeling leende. Dit betekent tegelijkertijd dat ook kinderen in dat geval niet voorafgaand aan

⁴³⁹ Art. 5.1 Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 29 april 2020).

⁴⁴⁰ Art. 6.3 Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 26 juni 2020).

⁴⁴¹ Interview CJR rechter 2; CJR rechter 3; CJR rechter 4.

⁴⁴² Zie art. 6.4 Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 26 juni 2020).

⁴⁴³ Zie ook art. 6.5 Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 26 juni 2020).

de beslissing hoeven te worden gehoord. Hierover meer in par. 5.6.3.⁴⁴⁴ Cijfers over het gebruik van deze mogelijkheid en over de gang zaken van bij kindgesprekken zijn niet beschikbaar.

5.6 De zittingspraktijk tijdens de eerste coronagolf nader bezien

5.6.1 Onderzoeksmethoden empirisch deel

In ons onderzoek hebben wij de ervaringen van rechtzoekenden en professionals met de gevolgen van de maatregelen die binnen de rechtspraak werden genomen tijdens de eerste coronagolf in kaart gebracht. Het regelgevingskader voor die maatregelen en de wijze waarop daaraan invulling werd gegeven door (in het bijzonder) de rechtbanken is hierboven geschetst. Het is evident dat de grootste impact van de maatregelen culmineert rond de wijze waarop in de praktijk invulling is gegeven aan de zittingen die via telefoon of videobellen zijn verlopen. Daar heeft zich dan ook het empirisch-kwalitatieve deel van het onderzoek zich op geconcentreerd. In lijn met de in hoofdstuk 1 beschreven methodologie heeft het empirisch deelonderzoek naar zaken in het civiele jeugdbeschermingsrecht bestaan uit drie componenten (zie ook bijlagen 5A tot en met 5F).

De eerste component vormen de resultaten van de *interviews* met professionals uit alle bij OTS en UHP-zaken betrokken hoeken. In totaal zijn zestien professionals geïnterviewd. In de eerste plaats vijf (jeugd)rechters van evenzovele verschillende rechtbanken. Het betrof de rechtbanken Midden-Nederland, Noord-Holland, Amsterdam, Zeeland-West-Brabant en Gelderland. De basis voor de selectie van de rechtbanken is gebaseerd op geografische spreiding en de verschillen in aanpak van zittingen in de corona-periode. De inschatting hiervan is in overleg met het LOVF gemaakt. In de tweede plaats zijn vijf advocaten geïnterviewd, zoveel mogelijk werkzaam in dezelfde vijf arrondissementen als de rechters, zodat vanuit verschillende perspectieven naar dezelfde zittingspraktijken kon worden gekeken. Bij de selectie van de advocaten zijn onderzoekers geholpen door de Vereniging van Nederlandse Jeugdrechtsadvocaten (VNJA). De overige interviews waren met medewerkers van de Raad voor de kinderscherming, en medewerkers van gecertificeerde instellingen. De interviews hebben plaatsgevonden tussen 3 maart en 28 juni 2021, in verband met de maatregelen via MS Teams. Het ging om semi-gestructureerde interviews, aan de hand van een vaste topic lijst. De interviews hadden de duur van circa een uur, zijn opgenomen, vervolgens getranscribeerd en gecodeerd om te kunnen worden verwerkt. De geïnterviewde is gemeld dat de verwerking zou plaatsvinden op basis van anonimiteit, waarbij wel een lijst met geïnterviewden als bijlage in het rapport zou worden opgenomen.

De tweede component van het empirisch onderzoek werd gevormd door een *survey* onder rechtzoekenden. In verband met de kwetsbare groep waar het in dit deelonderzoek om ging (jeugdigen) is de concept-vragenlijst van het surveyonderzoek voorgelegd aan de Facultaire Ethische Toetsingscommissie van de faculteit Recht, Economie, Bestuur en Organisatie (REBO) van de Universiteit Utrecht. Deze heeft op 14 april 2021 haar goedkeuring hieraan gegeven. Helaas moet worden geconstateerd dat dit deel van het onderzoek door de zeer geringe respons geen representatieve uitkomsten heeft opgeleverd. Dit is te wijten aan een aantal factoren, die wij in het kader van de verantwoording die onderzoekers over hun methoden behoren af te leggen kort willen benoemen.

De voornaamste factor betreft de medewerking van de Rechtspraak aan het surveyonderzoek, althans het gebrek daaraan. Ondanks eerdere toezeggingen bleek dat de rechtbanken niet bereid waren om medewerking te verlenen aan het uitzetten van de vragenlijsten. De reden hiervoor zou

⁴⁴⁴ Dit verschilt met de praktijk van de oproepbrieven in de reguliere gang van zaken, omdat via deze maatregel een zaak schriftelijk kan worden afgedaan, ook wanneer procespartijen daar niet mee instemmen. Bij de zogenaamde 'oproepbrieven' moeten partijen immers instemmen met de schriftelijke afdoening van hun zaak.

zijn dat dit een te grote extra belasting voor de griffies zou betekenen. Onderzoekers hebben hierover in de richting van het LOVF en de Raad voor de rechtspraak verbazing uitgesproken. De extra handeling voor de griffies zou bestaan uit het bij de andere stukken voor betrokkenen bij een OTS- of UHP-zaak voegen van een A-4tje, waarin het onderzoek kort werd uitgelegd en werd verzocht om deelname aan de onlinesurvey via een QR-code. Nadat in juni na een heroverweging toch werd besloten medewerking te verlenen werd een Privacy Impact Assessment (PIA) opgesteld, die op 29 juni 2021 door de Raad werd goedgekeurd. Op 7 juli 2021 zijn alle rechtbanken door het LOVF bericht over het meedoen aan het onderzoek. Op 22 juli 2021 werd vanuit het LOVF aangegeven dat andere rechtbanken dan de vijf rechtbanken waarvan rechters met het onderzoek hebben meegedaan (Midden-Nederland, Noord-Holland, Amsterdam, Zeeland-West-Brabant en Gelderland) dringend zijn verzocht aan het onderzoek mee te werken.⁴⁴⁵ Uiteindelijk bleek maar een klein aantal rechtbanken daadwerkelijk bereid om medewerking te verlenen. Andere rechtbanken achten het weinig kansrijk dat via het uitzetten van een survey degenen die ervaring hebben opgedaan met digitale zittingen in de eerste coronagolf konden worden bereikt. Het ging de onderzoekers echter mede om ervaringen met hybride zittingen en deze vonden nog wel degelijk plaats.

Toen het aantal (gedeeltelijk) ingevulde vragenlijsten eind september nog slechts op negen stond, is door onderzoekers een interventie gepleegd, die erin bestond een student-assistent in de rechtbank aanwezig te laten zijn, die betrokkenen bij OTS- en UHP-zaken het onderzoek onder de aandacht bracht. Dit leverde een verhoging van de respons met vier op, hetgeen half december het eindresultaat op dertien (gedeeltelijk) ingevulde vragenlijsten bracht. Dit beperkte aantal leverde voor de onderzoekers geen bruikbare uitkomsten op. Hierbij speelt nog een andere factor een rol. De periode van telefonische en online zittingen heeft slechts een relatief korte periode geduurd, waarna over de gehele linie de zittingen voor het overgrote deel weer fysiek verliepen, met incidenteel het online aansluiten bij de zitting van een of meer betrokkenen (hybride zitting). De groep betrokkenen die in deze periode een zitting heeft ervaren is dan ook beperkt. Daar komt bij de identiteit van deze groep om redenen van privacy niet aan de onderzoekers bekend kon worden gemaakt. De insteek voor het onderzoek is daarom geweest om deze groep te bereiken via de band van de verlengingen van OTS en UHP. Deze maatregelen komen periodiek terug op zitting voor een rechterlijke beslissing (verlenging of beëindiging). Betrokkenen hebben dan ook veelal ervaring opgedaan met meerdere zittingen. Door het breed uitzetten van de survey onder alle betrokkenen bij OTS- en UHP-zittingen bij de vijf genoemde rechtbanken gedurende een aantal maanden zou een deel van deze groep kunnen worden bereikt. In de survey werd daarom naar de ervaringen met fysieke, zowel als met telefonische/online zittingen. Zo kon ook het verschil in ervaring in kaart worden gebracht. Het feit dat de medewerking van de rechtbanken zo moeizaam op gang kwam heeft ertoe geleid dat de periode waarin de survey is uitgezet aanzienlijk korter is uitgevallen en bovendien voor een groot deel de zomervakantie betrof, in welke periode het aantal zittingen minimaal is.

Een laatste factor die een rol heeft gespeeld bij de geringe respons op de survey is dat het hier gaat om zittingen die voor betrokkenen uiterst gevoelig zijn. Het is begrijpelijk dat zij met andere zaken bezig zijn dan met het invullen van een vragenlijst. Tot slot, hebben onderzoekers aan de VNJA het verzoek gedaan om via advocaten in contact te komen met cliënten die een telefonische of online zitting hebben meegemaakt, om deze op hun ervaring te bevragen, maar ook deze route heeft geen respons opgeleverd.

⁴⁴⁵ De rechtbanken Overijssel en Oost-Brabant hebben toen ook aangegeven aan het onderzoek te willen meewerken en sindsdien de uitnodigingsbrieven aan het dossier toegevoegd. In de survey is daarom later de mogelijkheid opgenomen om een van deze rechtbanken te selecteren.

Voor ons rapport hebben wij voor de ervaring van betrokkenen bij een zitting in jeugdbeschermingszaak daarom grotendeels moeten varen op het onderzoek van het Engelse Nuffield Family Justice Observatory naar de gevolgen van het gebruik van videoconferentie in jeugd- en familiezaken.⁴⁴⁶ Voor dit onderzoek zijn verschillende actoren in deze procedures gevraagd naar hun ervaringen met dit gebruik. Het onderzoek bestreek twee periodes: van 14 tot 28 april 2020 en van 10 tot 30 september 2020. Het onderzoek bestond uit een survey, interviews en focusgroepen en maakt een degelijke indruk. Uiteraard dienen echter de resultaten van dit onderzoek met de nodige voorzichtigheid te worden gebruikt. Rekening dient te worden gehouden met aanzienlijke verschillen, niet alleen tussen de Engelse en Nederlandse rechtsstelsels, maar ook in de situatie bij aanvang van de coronacrisis waar het gaat om ervaring met telefonisch en online zittingen, de organisatie van gerechten etc.

Tot slot zijn de resultaten van het empirisch onderzoek ter nadere validatie eind november 2021 tijdens een expertmeeting met deelnemers uit het veld en de wetenschap voorgelegd voor herkenbaarheid en commentaar. Vervolgens zijn de knelpunten en leerpunten uit de crisis geïdentificeerd en is op basis hiervan gesproken over hoe de toekomst van het verloop van zitting in OTS- en UHP-zaken er naar verwachting uit zal (kunnen) gaan zien. Op dat laatste wordt teruggekomen in par. 5.7.

5.6.2 Communicatie tussen rechtbank en partijen

In de literatuur wordt terecht aangekaart dat juist personen-, familie- en jeugdrecht zaken zich moeilijk laten behandelen via de telefoon of beeldbellen.⁴⁴⁷ Over de vraag of en hoe de communicatie tussen de rechter en procespartijen wordt beïnvloed door de digitalisering van de rechtspraak, wordt verschillend gedacht. Specifiek binnen het (familie- en) jeugdrecht zijn verschillende geluiden te horen dat het lastig is om emoties te herkennen op het scherm.⁴⁴⁸ Zoals een van de rechters het verwoordde:

[Ik] zie: goh ik kan u niet zien maar ik hoor wel dat er iets gebeurt. Wat is dat nou wat ik hoor? Is dat nou boosheid of eigenlijk teleurstelling, wat is het dat ik hoor? (CJR rechter 2)

Juist binnen jeugdzaken (en familiezaken) kunnen de emoties hoog oplopen en kunnen partijen moeite hebben om zich in te houden of om zich te uiten.⁴⁴⁹ Soms wordt een rechtzoekende zo boos dat hij niet meer naar de rechter wil luisteren: *‘op een gegeven moment hoor ik dan een briesende vader: ‘Wel godverdomme en dit en dat,’ nou ja, zie dat dan maar eens te managen (CJR rechter 1),’* aldus een van de rechters over de moeilijkheden wanneer emoties oplopen tijdens digitale zittingen.

Ook is het voor de rechter lastiger om non-verbale communicatiesignalen op te merken in een digitale of hybride zitting, terwijl ook deze non-verbale signalen kunnen laten zien aan een rechter hoe procespartijen tegen een kwestie aankijken.⁴⁵⁰ Redenen hiervoor kunnen zijn dat niet alle deelnemende partijen (tegelijkertijd) in beeld te zien zijn of dat sommige of alle betrokkenen slechts in miniatuur op het scherm worden afgebeeld. Bij telefonische zittingen is er geen non-verbale communicatie te zien en kan er slechts op de verbale communicatie van partijen worden

⁴⁴⁶ Byrom, Nuffield Family Justice Observatory 2020.

⁴⁴⁷ *FJR* 2020, afl. 5, p. 28-32; Over kindgesprekken: Bruning, Smeets, Bolscher e.a. 2020, p. 180; McKeever, *MLR Forum* 2020, p. 2; Bannon & Adelstein, *Brennan Center for Justice* 2020, p. 7.

⁴⁴⁸ Zie bijvoorbeeld Ivo Dinkelaar, juridisch medewerker in familie- en jeugdzaken bij de Rechtbank Noord-Holland: Dinkelaar, *Trema* 2020, afl. 3, p. 5; Byrom, Nuffield Family Justice Observatory 2020, p. 9. Zie ook interview jeugdrechter Esther de Boer: De Boer, *Mr.* 2020.

⁴⁴⁹ *FJR* 2020, afl. 5, p. 28.

⁴⁵⁰ Dinkelaar, *Trema* 2020, afl. 3, p. 7; Byrom, Nuffield Family Justice Observatory 2020, p. 10.

afgegaan. Dat lukt ook niet altijd, zo beschreef een advocaat de situatie in het begin van de coronaperiode als volgt:

In dat geval was het ook zo dat we allemaal aan een andere telefoon hingen. Ik hier op mijn kantoor, zij thuis, de rechter en de griffier zaten wel bij elkaar, de GI aan de andere kant. Het was een kakofonie van telefoonlijnen en dus stemmen. Het was meteen vrijwel in het begin van de coronapandemie. (CJR advocaat 2)

Non-verbale communicatie is niet alleen nodig om het standpunt van partijen te begrijpen, het is voor rechters en andere procespartijen ook een functioneel middel dat bijdraagt aan een effectief procesverloop. *‘In de zittingszaal kun je nog een beetje met gebaren of een ‘ik kom zo bij u’ of even een knikje (CJR rechter 1),’* aldus een van de rechters over de voordelen van fysieke zittingen in relatie tot non-verbale communicatie.

Uit een evaluatierapport van de Nuffield Family Justice Observatory over het telehoren en het gebruik van videoconferenties in Engeland komt naar voren dat de digitale afstand tussen de rechter en procespartijen het voor de rechter lastiger maakt om sensitief te communiceren wat zijn of haar beweegredenen zijn voor de beslissing.⁴⁵¹ De beweegredenen voor een rechter om tot een bepaald oordeel te komen zijn altijd van belang, maar zeker in gevoelige zaken, zoals zaken die betrekking hebben op minderjarigen (en hun gezin), is het essentieel dat de rechter de motivatie van zijn oordeel op een empathische wijze duidelijk kan maken aan procespartijen.⁴⁵² Een medewerker van de RvdK legde uit dat daarmee ook draagvlak wordt gecreëerd bij rechtzoekenden in civiele jeugdzaken voor de uitspraak van de rechter:

Dus als je het hebt over acceptatie, ik denk dat je daarmee wel draagvlak creëert bij de ouders als het gaat over de verzoeken of beslissingen. Ik denk dat het bij zo’n kwetsbare groep, die dan toch de rechtbank uitgaan met het gevoel van: ‘Ik heb wel het gevoel dat de rechter goed naar me luisterde,’ dat speelt zich toch af op een ander niveau dat je niet bereikt digitaal. Dus het gevoel dat ouders gehoord worden is denk ik groter op zitting dan digitaal. Daarmee creëer je natuurlijk ook een draagvlak voor een uitspraak van de rechter. Als een ouder het gevoel heeft, ‘Ik ben het er niet mee eens maar ik ben wel gehoord,’ dan is dat heel anders dan dat iemand het gevoel heeft van ‘Nou een halfuurtje een camera op m’n snufferd en het is gewoon een soort stempelmachine.’ Dat hebben ouders dan een beetje. Het zit heel erg aan de gevoelsmatige kant. Om ouders recht te doen vind ik fysieke zittingen zeker belangrijk. Dat zij ook behoefte hebben om ouders de sfeer te laten proeven in zo’n zaal. Wie zit er voor je, hoe is iemand gekleed, hoe zit iemand erbij, zuchtend en steunend. Dat zijn allemaal dingen die je niet ziet, het non-verbale krijg je niet mee in beeld. (CJR medewerker 3)

Dit laatste citaat benadrukt ook het belang van deelname van verschillende partijen – in dit geval de ouders – aan de gerechtelijke procedure.

Omdat ouders doorgaans bij zittingen die betrekking hebben op een machtiging UHP of een OTS geen advocaat hebben die deelneemt aan het proces, kan deze bevinding extra relevant zijn binnen het civiele jeugdrecht. Ouders (en minderjarigen) hebben immers geen hulp bij het ‘vertalen’ van de beslissing van de kinderrechter en zij kunnen zich niet altijd laten adviseren hoe zij zich tijdens een zitting moeten gedragen. In de interviews kwam terug dat niet alleen advocaten maar ook medewerkers van de RvdK en GI het moment na afloop van de zitting om die reden van belang vinden. Ze kunnen dan eventueel nog het een en ander waar nodig toelichten.

⁴⁵¹ Byrom, Nuffield Family Justice Observatory 2020, p. 1 en 9.

⁴⁵² Byrom, Nuffield Family Justice Observatory 2020, p. 10.

[...] in die zaken vind ik het wel belangrijk dat er dan toch een live zitting is. Ook omdat je ze dan naderhand kan opvangen. Met zo'n online zitting, op een gegeven moment verlaat iedereen 'm en dan is het ook gewoon klaar. Terwijl op de rechtbank, dan loop je even met ze mee en dan praat je nog even na, dat gaat automatisch. Voor onze doelgroep is dat vaak wel nodig om toch nog even te kijken of het helder is, of duidelijk is wat er is gezegd. (CJR medewerker 4)

5.6.3 Deelname aan de gerechtelijke procedure

Een aantal rechtbanken stuurde procesdeelnemers voorafgaand aan de zitting, informatie toe om digitale zittingen zo goed mogelijk te laten verlopen. Zoals een rechter beschrijft:

Ja, zij kregen van tevoren informatie toegestuurd. Dat was eigenlijk ook best vlot, er zit een heel blad bij 'hoe om te gaan met corona,' we stuurden bij de oproepen ook dingen mee. De oproepen waren ook aangepast: het is een digitale zitting, dus ga ergens zitten waar het rustig is, ook de beslotenheid van de zitting: u mag geen opnames maken. De zaken kunnen uitlopen dus schrik niet als u niet meteen gebeld wordt. Daar is wel in geïnvesteerd, ook op rechtspraak.nl, ook toen we overgingen op Skype, stond hoe dat te doen. Doe even van tevoren een test en volgens mij konden mensen zelfs bellen naar een nummer. (CJR rechter 2)

In de interviews kwam naar voren dat deze aanpak per rechtbank verschild. Zo gaf een rechter aan:

'Wat ik heel sterk heb gemist is een simpel A4tje van 'dit zijn de mogelijkheden en zo moet je ze gebruiken.' Ik heb het in ieder geval niet gezien. (CJR rechter 1)'⁴⁵³

Een advocaat gaf aan dat het tijdens de zitting pas duidelijk werd hoe bepaalde functies van MS Teams of Skype werkten:

'Maar dat was voor mij ook zoeken, dat je ook iemand niet zag of niet hoorde, totdat iemand je dan gaat uitleggen: bovenaan rechts. (CJR advocaat 1)'⁴⁵⁴

Om een voortvarend verloop van een digitale zitting zoveel mogelijk op voorhand te garanderen is ook in de Tijdelijke regeling opgenomen dat partijen voorafgaand aan de zitting (met inachtneming van de privacyregels) zoveel mogelijk telefoonnummers en/of andere digitale contactgegevens van partijen schriftelijk kenbaar dienen te maken.⁴⁵⁵

Aanwezigheid van ouders

Met betrekking tot de deelname van partijen binnen het civiele jeugdrecht, is met name aandacht geweest voor artikel 3 van de Tijdelijke wet COVID-19, dat het mogelijk maakt een OTS en open UHP te verlengen voor drie maanden, ook wanneer partijen niet de mogelijkheid hebben gehad om middels een tweezijdig communicatiemiddel deel te nemen aan een behandeling van de zaak.⁴⁵⁶ Als verlengingsverzoeken niet worden behandeld ter zitting, kunnen ouders niet aan-

⁴⁵³ Zie ook: Interview CJR rechter 5.

⁴⁵⁴ Zie ook: Interview CJR advocaat 3.

⁴⁵⁵ Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 1 december 2021), par. 3.6.

⁴⁵⁶ Artikel 2.4. Tijdelijke Regeling F&J (versie 29 april 2020); 'Elektronische communicatiemiddelen vallen te onderscheiden in eenzijdige en tweezijdige middelen. Eenzijdige middelen zijn geschikt om een persoon in staat te stellen kennis te nemen van de aangeboden informatie maar geven, anders dan bij tweezijdige middelen, niet de mogelijkheid om daar rechtstreeks en interactief op te reageren richting afzender,' *Kamerstukken II 2019/20*, 35 557, 3. Zie ook paragraaf 3.3.1

wezig zijn bij de behandeling van hun zaak en geen gebruik maken van hun recht op hoor en wederhoor, zie ook par. 5.5.1 en par. 7.6 Hierop kwam al snel kritiek in de media.

Jeugdrechtsadvocaat Krol stelde in een interview op NPO1 dat het enerzijds begrijpelijk is dat een uithuisplaatsing ambtshalve wordt verlengd in tijden van corona en dat partijen zich daarin moeten schikken. Anderzijds bestaat, volgens haar, het gevaar dat bijvoorbeeld baby's die uithuisgeplaatst worden minder snel kunnen worden teruggeplaatst bij de ouders. Zij beschrijft dat een baby zich binnen een half jaar hecht aan zijn of haar ouders. Als de uithuisplaatsing met drie maanden wordt verlengd, zonder dat ouders de mogelijkheid hebben gehad voor hoor en wederhoor, kan dit betekenen dat ouders minder kans hebben om uiteindelijk te kunnen werken aan terugplaatsing van hun kind.⁴⁵⁷

Volgens jeugdrechtsadvocaat Feiner, in een uitzending van Nieuwsuur, hebben procespartijen bij (spoed)uithuisplaatsingszaken tijdens de coronamaatregelen niet effectief kunnen participeren.⁴⁵⁸ Ouders hebben vaak geen advocaat toegewezen gekregen en werden (bijna altijd) telefonisch gehoord.⁴⁵⁹ Dat ouders geen advocaat hebben, is niet afwijkend van de situatie voor corona, maar normaal gesproken worden ouders wel gehoord wanneer zij aangeven dat zij geen schriftelijke afdoening van hun zaak willen. Ouders dienen hierover goed te worden voorgelicht en het is de vraag of dit consequent is gebeurd. Om die reden zou er een kanttekening kunnen worden geplaatst bij de mate van bewustheid van ouders of voogden in OTS en UHP-procedures die instemmen met het afzien van een mondelinge behandeling.

Advocaten waren ook in de interviews in ons onderzoek kritisch. Zoals gemeld in par. 5.5.1, is de keuze tussen een (tijdige) schriftelijke afdoening of een mondelinge behandeling, waarvoor lange wachttijden staan, niet steeds een eerlijke keuze. Het dilemma wordt geïllustreerd door een advocaat aan de hand van een voorbeeld dat weliswaar (kennelijk) geen beschermingszaak betreft, maar het wel scherp neerzet.

Ik zei ook in die specifieke zaak: 'Ik denk echt dat jouw zaak meer kans maakt als we op zitting kunnen komen,' want het ging om iets dat twee kanten op kon vallen. Maar ondertussen heeft degene misschien wel meer dan een jaar moeten wachten. En natuurlijk: corona, daar kunnen we allemaal niets aan doen. Maar de boodschap van 'Dat kun je maar beter schriftelijk afdoen want anders moet je een jaar wachten,' vind ik eigenlijk niet oké. Op grond van de wet, vind ik, heb je eigenlijk recht op die mondelinge behandeling in zo'n geval en dat wordt je zo ontnomen zo van 'Ja maar jij hebt ervoor gekozen, jij moet maar wachten.' Dat vind ik eigenlijk niet... Dat geeft niet een heel eerlijk gevoel. (CJR advocaat 5)

Volgens Feiner is het dan ook opmerkelijk dat bijna alle verzoeken om een uithuisplaatsing zijn toegewezen. Dit kan betekenen dat de jeugdbescherming erg accuraat is, maar dit kan ook betekenen dat vanwege het gebrek aan capaciteit zaken sneller worden toegewezen en pas achteraf naar de beslissingen wordt gekeken.⁴⁶⁰

Aanwezigheid minderjarige

Rechters zijn tijdens de coronaperiode doorgegaan met het horen van minderjarigen voorafgaand aan de zitting. Deze gesprekken hebben bij sommige rechtbanken al snel weer fysiek plaatsgevonden. Bij andere rechtbanken bleef het kindgesprek langer digitaal en ook zelfs nu nog in

⁴⁵⁷ Zie interview Mieke Krol, jeugdrechtsadvocaat: Krol, *NPO-radio 1*, 2020.

⁴⁵⁸ 'Rechtbanken weer open maar zorgen over zorgvuldigheid rechtspraak,' nos.nl, 23 april 2020.

⁴⁵⁹ Het feit dat bijna altijd telefonisch werd gehoord in plaats van via een videoverbinding kan betekenen dat het minder eenvoudig was om toe te zien op waarborgen en communicatiemogelijkheden.

⁴⁶⁰ 'Rechtbanken weer open maar zorgen over zorgvuldigheid rechtspraak,' nos.nl, 23 april 2020; Heijmans, *Volkscrant* 2020.

familiezaken. Uit ons onderzoek komt naar voren dat rechters over de modaliteit van het kindgesprek verdeeld waren. Sommige rechters zijn voorstander van een digitaal kindgesprek, ook nog na de coronaperiode. Het zou laagdrempeliger zijn voor het kind. Het sluit beter aan bij de belevingswereld om via de telefoon ook met de rechter te kunnen praten en daarvoor niet helemaal naar de rechtbank te hoeven. Rechters gaven aan dat kinderen die geen kindgesprek wilden, soms ervoor kozen om het toch te doen als het via een telefonische of videoverbinding kon.

Kinderen vinden het ook makkelijker, om digitaal een gesprek te hebben. Daar zie je heel veel belangstelling. Slechts een enkele keer melden zij dat ze toch liever fysiek willen komen. (CJR rechter 2)

Andere rechters meldden liever geen digitale kindgesprekken te voeren omdat ze dan een minder goed beeld kregen van de situatie waar het kind zich in bevond:

Volwassenen gaan wel praten maar voor deze kwetsbare kinderen was het telefonisch horen te beperkt. Ik had soms het idee dat ze totaal geen grip hadden op de situatie. Ook helemaal niet goed begrepen in welke setting ze gehoord werden. (CJR rechter 4)

Dit laatste beeld strookt met wat er op basis van de internationale literatuur bekend is over de ervaring van kinderen met digitale zittingen, zoals besproken in par. 7.8. Zo volgt uit onderzoek naar de ervaring van kinderen in digitale zittingen in Nieuw-Zeeland en Schotland dat kinderen deze kindgesprekken juist moeilijker vonden om te volgen en zich zelfs niet op hun gemak voelden via een videoverbinding.⁴⁶¹ Privacyproblematiek, die ook in par. 5.6.7 zal worden besproken, speelt daarbij ook een belangrijke rol. De ervaring van kinderen met digitale kindgesprekken zou eerst moeten worden onderzocht om tot een definitief oordeel over de wenselijkheid hiervan te komen.

5.6.4 Openbaarheid van rechtspraak

Zoals in par. 2.2.2 is gemeld, zijn de zittingen in de twee typen zaken die wij hebben onderzocht, UHP en OTS, in beginsel niet openbaar. In verband met de belangen van minderjarigen en de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer van belanghebbenden, vindt de mondelinge behandeling plaats achter gesloten deuren, tenzij de rechter op verzoek van een belanghebbende anders beslist. De rechter kan dat alleen als zwaarwegende belangen bij openbaarheid daartoe aanleiding geven en de belangen van minderjarigen of de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer zich daartegen niet verzetten. Bij een niet openbare zitting mogen anderen dan de direct betrokken ouders/ opvoeders en kinderen, hun eventuele advocaten en de vertegenwoordigers van de RvdK en de GI alleen in de zittingszaal aanwezig zijn als de rechter daarvoor expliciet toestemming heeft gegeven.

Uit ons onderzoek blijkt dat dit wettelijk regime niet kan worden gegarandeerd bij volledig digitale zittingen. Bij gebruik van mobiele telefoons of Skype is voor de rechter niet mogelijk om te controleren wie er naast de direct betrokkenen nog 'aanwezig zijn' en evenmin of van de zitting opnamen worden gemaakt.

(D)at deden we sowieso bij de opening van een zitting, iedereen erop wijzen dat het een besloten zitting was en dat het strafbaar is om op te nemen. Dat stond ook in de oproepbrieven,

⁴⁶¹ Lynch & Kilkelly, *Int. J. Child. Rights* 2021, afl. 29, p. 296; Porter e.a., *Int. J. Child. Rights* 2021, afl. 29, p. 434.

maar daar toch nog even extra op vragen, of in ieder geval aankaarten, ook bij de minderjarigen. 'Ben je alleen? Ben je alleen in een kamer?' (CJR rechter 5)

Hoewel ervan uit mag worden gegaan dat procesdeelnemers zelf het belang van de minderjarige en van de privacy van alle betrokkenen zullen onderschrijven, zodat niet mag worden verwacht dat de vertrouwelijkheid van de zitting snel geschonden zal worden, betekent het voorgaande dat dit niet op voorhand kan worden gegarandeerd. Vanuit het perspectief van het bestaande wettelijk regime, dat op zijn beurt stoelt op internationale verdragen, is dit op zijn zachtst gezegd problematisch te noemen. Indien zou worden overwogen om in de toekomst door te gaan met digitale/hybride zittingen, dan zal hier een bevredigende oplossing voor moeten worden geboden.

5.6.5 Beleving van de zitting

Digitale en hybride zittingen zorgden voor een andere beleving van de zitting. Civiele jeugdzaken worden gekenmerkt door een sterk emotioneel karakter. De beslissing tot OTS of UHP van een minderjarige is namelijk een ingrijpende gebeurtenis voor de betrokken ouders of voogden. In een fysieke zittingszaal zijn rechters en medewerkers van de RvdK en GI in staat om in te spelen op de emoties die bij rechtzoekenden tijdens de procedure naar boven komen. Het optimaal gebruik kunnen maken van non-verbale communicatie is daar een belangrijke reden voor.⁴⁶²

Als ik daar zit op dat podium, heb je heel veel contact met de ouders in die zaal. Dan, weet ik veel, glimlach ik of laat ik ook heel veel non-verbaal zien aan de rechter als ik het er niet mee eens ben. Dan zet je dan ook in, gewoon functioneel. (CJR medewerker 3)

Naast non-verbale communicatie droeg ook de afwezigheid van allerlei zittingsformaliteiten eraan bij dat een zitting anders werd beleefd. Een digitale zitting kan door het gebrek van deze formaliteiten als laagdrempelig worden ervaren. Rechtzoekenden kunnen namelijk vanuit hun eigen omgeving een zitting bijwonen.⁴⁶³ Een medewerker van een GI voegde daaraan toe dat het fijn kan zijn wanneer sprake is van een agressieve (ex)-partner dat een zitting digitaal kan plaatsvinden. Op die manier worden partners die een slechte verstandhouding met elkaar hebben niet fysiek met elkaar geconfronteerd.⁴⁶⁴

Verder werd de afwezigheid van allerlei formaliteiten als overwegend negatief ervaren. Het ingrijpende karakter van de jeugdbeschermingsmaatregel maakt dat het belangrijk is dat rechtzoekenden de rechter (en verzoeker van de maatregel) fysiek in de ogen kunnen kijken.⁴⁶⁵

Ik denk met een gezicht erbij dat je natuurlijk een hele andere context hebt dan wanneer je iemand hoort praten waarvan je ook nog geen eens weet wie dat is. Een 'total stranger' zal ik maar zeggen die jou gaat vertellen dat jouw kind onder toezicht gesteld moet worden en je de opvoeding niet onder controle hebt, noem maar op. Maar goed, ik denk dat cliënten met name heel erg in de emotie zitten en misschien op dat moment daar nog niet helemaal mee bezig zijn dat het telefonisch is. Maar ik kan me wel voorstellen dat achteraf met name, als je zo terugdenkt hoe verliep, dat dan het erg vervelend moet zijn. (CJR medewerker 3)

Formaliteiten zijn in dat kader belangrijk omdat daarmee wordt benadrukt dat het, zoals een advocaat aangaf, 'om iets serieus gaat.'⁴⁶⁶ In de interviews werd ook verwezen naar de opstelling

⁴⁶² Interview CJR advocaat 1; CJR advocaat 4; CJR medewerker 3; CJR rechter 1; CJR rechter 2; CJR rechter 5.

⁴⁶³ The Law Society 2020.

⁴⁶⁴ Interview CJR rechter 2; CJR advocaat 2; CJR medewerker 3; CJR medewerker 4.

⁴⁶⁵ Interview CJR advocaat 3; CJR advocaat 4; CJR rechter 1; CJR rechter 2.

⁴⁶⁶ Interview CJR advocaat 4.

van partijen in een fysieke zittingszaal, het dragen van een toga door de rechter en advocaat en dat de zitting plaatsvindt in een gerechtsgebouw. Deze 'rituelen van de rechtszaak' creerden bij rechtzoekenden, volgens professionals, ook het besef dat het gaat om een rechtszaak (*day in court*).⁴⁶⁷ Een dergelijk besef ontbrak volgens professionals bij rechtzoekenden die via de telefoon of videoverbinding contact hadden met de rechter. Zo beschreef een rechter als voorbeeld de situatie waarin een ouder de telefoon opnam terwijl hij zich op de bouwplaats bevond.⁴⁶⁸ Ook het kwetsbare karakter van rechtzoekenden die betrokken zijn in civiele jeugdzaken speelt daarin een belangrijke rol. Een medewerker van een GI gaf aan dat ze regelmatig optreedt in zaken waar- bij de ouders een beperking hebben.

Voor onze doelgroep cliënten [is] het glas bijna altijd leeg. Zij voelen zich, dat is inherent aan hun verstandelijke beperking, altijd veel meer tekortgedaan dan andere mensen. Dat zegt ook iets over hun beperking en hun manier van informatie verwerken en over de bejegening vanuit de maatschappij naar hen, want zij hebben natuurlijk ook jarenlang de ervaring dat wat zij ook doen het toch nooit goed genoeg is voor anderen. (CJR medewerker 5)

Deze beperking maakt dat het nodig is om de rechter in het echt te zien om door te hebben dat het gaat om een rechtszaak en te begrijpen wat het betekent als er mogelijk een kindbeschermingsmaatregel wordt opgelegd.⁴⁶⁹

5.6.6 Reis- wacht- en doorlooptijden

Over de reis- wacht- en doorlooptijden waren met name advocaten en medewerkers van de RvdK en GI positief. Advocaten en verzoekers gaven aan minder reistijd kwijt te zijn vanwege de digitale civiele jeugdzaken. Advocaten die optreden in OTS en UHP-procedures werken in regelmatig op basis van toevoegingen, waardoor ze vaak te maken krijgen met rechtbanken die verspreid zijn over het hele land en meerdere toevoegingen nodig hebben om voldoende subsidie te krijgen. Een advocaat gaf aan dat daarom een kortere reistijd in het bijzonder positief werd ervaren.⁴⁷⁰ Daar werd echter wel de kanttekening bij geplaatst dat tijdens de coronaperiode ook het advocaat-client contact grotendeels digitaal plaatsvond. Zo beschreef een advocaat: *'Maar als ik heel eerlijk ben en kijk naar het belang van mijn cliënt, mijn cliënt vindt het gewoon heel fijn als ik langskom en als ik zeg wie ik ben (CJR advocaat 3).'*

Een medewerker van de RvdK gaf aan dat een digitale behandeling ervoor zorgde dat de behandeling zich toespitste op de (juridische) inhoud. Een dergelijke gang van zaken droeg bij aan een effectiever verloop van de zitting. Rechters waren in een digitale zitting strenger gebonden aan de tijd, waardoor de zitting voortvarender verliep. Zo beschreef een medewerker:

Aan de regiekant vond ik het best wel fijn. Ik wist: ik ben om twaalf uur klaar en kan gewoon mijn volgende afspraak plannen. Als ik op de rechtbank Arnhem zit dan loop ik om twee uur pas het gebouw uit of om half drie omdat rechters eindeloos de tijd nemen voor de ouders en half maatschappelijk werkers zijn. Dus ik vond het qua regie, persoonlijk voor mij heel fijn en ook dat het beter werkt digitaal. (CJR medewerker 3)

Rechters benadrukten dat in de eerste weken dat zittingen digitaal plaatsvonden, op dat moment voornamelijk telefonisch, zittingen juist veel langer duurden dan gebruikelijk was. Dit kwam doordat partijen niet de juiste apparatuur hadden om digitaal mee te kunnen doen. Partijen waren

⁴⁶⁷ Interview CJR advocaat 4; CJR rechter 3; rechter 5; Zie ook: Van Rossum & Simon Thomas 2016, p. 183; Bauw, *Rechtstreeks* 2014, afl. 4, p. 47 – 48.

⁴⁶⁸ Interview CJR rechter 3.

⁴⁶⁹ Interview CJR medewerker 3; CJR medewerker 4; CJR medewerker 5.

⁴⁷⁰ Interview CJR advocaat 3.

bijvoorbeeld niet goed te verstaan of konden geen verbinding maken. Dit gold voor zowel professionele partijen als ouders en voogden die betrokken waren in civiele jeugdprocedures. Ook bij de rechtbank was er regelmatig technische problematiek waardoor het verloop van de zitting vertraging opliep. De aanwezigheid van tolken bemoeilijkte de situatie nog verder. De zitting moest steeds worden gepauzeerd omdat het voor de tolk digitaal niet mogelijk was om simultaan te vertalen.

De digitale zittingen die in de coronaperiode hebben plaatsgevonden hebben ervoor gezorgd dat er in het civiele jeugdrecht niet tot nauwelijks achterstanden zijn ontstaan bij de rechtbanken. Dat een aantal zaken schriftelijk zijn afgedaan, met toestemming van partijen, heeft daar ook aan bijgedragen.⁴⁷¹

5.6.7 Privacy en vertrouwelijkheid

In aanvulling op wat zojuist is geschreven over de openbaarheid van zittingen in civiele jeugdzaken blijkt uit ons onderzoek dat zich tijdens in digitale zittingen in deze zaken de nodige privacyperikelen hebben voorgedaan. Rechters gaven aan dat zij er niet zeker van waren of ouders en voogden die via een telefoon- of videoverbinding bij de zitting aanwezig waren, alleen in de ruimte waren waarin ze zich bevonden. Deze problematiek deed zich ook voor bij de kindgesprekken. Rechters gaven aan dat ze door te vragen naar de situatie waarin de ouder, voogd of kind zich bevond, het mogelijk was om deze problemen te verhelpen. Een rechter beschreef de volgende situatie:

We maken het maar bespreekbaar. En ja, het zal een keer voorkomen dat een kind niet in een veilige situatie zit maar ik hoor niet van collega's dat ze daar tegenaan lopen. Ze maken het bespreekbaar van: 'goh ben je alleen? Is er iemand bij je thuis?' Ik heb zelf nog een jongetje van 12 gesproken vorige week en die zat bij zijn moeder en zei: 'Ik vind het eigenlijk eng en ik wil dat mijn moeder er in het begin bij is.' Nou prima, ik zei doen we en dan spreken we gewoon af dat ze na de eerste paar woorden weggaat'. (CJR rechter 2)

Er wordt in dat geval echter wel een sterk beroep gedaan op de eerlijkheid van de betrokken ouder, voogd of kind. Bij civiele jeugdzaken, waar juist de thuissituatie aanleiding vormt voor een verzoek tot OTS of UHP, kan daar niet zomaar vanuit worden gegaan. Bij telefoonzittingen was het voor rechters nauwelijks mogelijk om te verifiëren of er iemand anders in de kamer aanwezig was. Bij zittingen die (gedeeltelijk) via Skype plaatsvonden vroegen sommige rechters of ze de kamer mochten zien waarin de rechtzoekende zich bevond.⁴⁷²

In aansluiting op paragraaf 5.6.3. hebben in civiele jeugdzaken geen situaties plaatsgevonden waarbij een livestream ervoor zorgde dat onbevoegden toegang kregen tot de zitting. Vanwege het gesloten karakter van civiele jeugdzaken hebben er nameijk geen livestreams plaatsgevonden.

5.7 Conclusies

5.7.1 Impact relatief beperkt

Het onderhavige deelonderzoek naar de effecten van de coronacrisis voor kwetsbare rechtzoekenden in civiele jeugdbeschermingszaken, concentreert zich op een relatief korte periode, namelijk op de eerste fase van de crisis. Deze begon met de sluiting van de gerechtsgebouwen op 17 maart 2020 en duurde tot 11 mei 2020. In deze relatief korte periode van zes weken konden

⁴⁷¹ Interview CJR rechter 1; CJR rechter 4; CJR rechter 5.

⁴⁷² Interview CJR rechter 1; CJR rechter 3.

de zittingen in civiele jeugdzaken, zoals in alle rechtszaken, niet fysiek plaatsvinden. In plaats daarvan werd de zitting gehouden via een telefonische of online verbinding met betrokkenen. Na deze periode verliepen zittingen weer als voordien, met dien verstande dat nog wel beperkende maatregelen golden, zoals het inachtnemen van de anderhalvemeter en de aanwezigheid van spat-schermen. Hierdoor konden nog steeds niet alle beschikbare ruimtes (optimaal) worden benut, waardoor er minder zittingscapaciteit beschikbaar was. Dat laatste geldt bij aanscherpingen van de maatregelen in verband met latere besmettingsgolven nog steeds. Omdat civiele jeugdbeschermingszaken van meet af aan zijn aangemerkt als zeer urgent en daarom voorrang hadden bij de verdeling van de schaarse (fysieke) zittingscapaciteit, leidt dit echter niet of nauwelijks tot achterstanden bij de behandeling van zaken. De kwantitatieve gegevens over de instroom en uitstroom van zaken en de duur van de behandeling (par. 5.3) laten geen grote afwijkingen zien ten opzichte van eerdere jaren. De achterstanden die tijdens de eerste coronagolf zijn ontstaan, zijn weggewerkt en in de periode daarna, waarin nog steeds periodiek wisselende beperkende maatregelen golden, lijken geen nieuwe te zijn ontstaan, hoewel de cijfers over 2021 nog niet beschikbaar zijn. De duur van de zaaksbehandeling in deze zaken is in 2020 eveneens nauwelijks opgelopen. De conclusie is dat jeugdbeschermingszaken in algemene zin relatief beperkt zijn getroffen door de coronacrisis. Dit is een gevolg van de consensus die er binnen de Rechtspraak op bestuurlijk niveau al direct in het begin van de crisis was, dat urgente familiezaken zoals uithuisplaatsingen of ondertoezichtstelling – naast een klein aantal andere categorieën van zaken – prioriteit kregen bij de verdeling van de schaarse (zittings)capaciteit. Al op 15 maart 2020 werd deze prioritering naar buiten gebracht. Hoewel we mogen veronderstellen dat dit te maken had met de bijzondere gevoeligheid van deze zaken en de kwetsbaarheid van daarbij betrokkenen, is niet naar buiten toe gecommuniceerd op welke overwegingen deze consensus was gebaseerd. Met het oog op toekomstige pandemieën of andere verstoringen van het openbare leven, verdient het aanbeveling een visie van de rechtspraak te ontwikkelen op de prioritering van zaaksbehandeling in tijden van schaarse middelen. Gelet op de (maatschappelijke) implicaties van prioritering zou dat na brede consultaties met onder meer ketenpartners en andere betrokken organisaties en instanties moeten gebeuren.

5.7.2 Ontbreken eenduidige aanpak

Het voorgaande neemt niet weg, dat er lessen zijn te trekken uit de ervaringen in de hierboven bedoelde periode. Het algehele beeld dat naar voren komt, is dat van een onvoorbereide en improviserende organisatie. Er werden centraal lijnen uitgezet op bestuurlijk niveau door de Raad voor de rechtspraak en de gerechtsbesturen, alsmede door het LOVF. Er werden regelingen opgesteld en de procesreglementen werden aangepast. Dat alles heeft niet kunnen voorkomen dat daarop lokaal niveau zeer wisselend invulling aan is gegeven. Belangrijker dan deze constatering is echter de vraag hoe bezwaarlijk dat is geweest. Omdat het survey-onderzoek een te geringe respons heeft opgeleverd, moeten wij ons voor de beantwoording van deze vraag baseren op de interviews met professionals en berichten in literatuur en media. Deze bevestigen het beeld dat de praktijken verschilden, maar dit leidt niet tot een verschil in waardering. Dit kan deels worden verklaard door het feit dat de verschillen voor een deel het resultaat waren van het overleg dat lokaal plaatsvond tussen rechtbank en betrokken instanties. Verder was er begrip voor de verschillen die voortvloeiden uit de gebouwelijke omstandigheden ter plaatse. Bezwaarlijker wordt het als andere factoren in het spel zijn, in het bijzonder een andere inschatting van (teams van) rechters met betrekking tot de aanvaardbaarheid van de zaaksbehandeling. Het is moeilijk te accepteren dat waar rechters fundamentele bezwaren hebben tegen een bepaalde wijze van zaaksbehandeling, bijvoorbeeld het verlengen van een OTS of UHP zonder horen, dat dat op andere plaatsen toch gebeurt. Rechtzoekenden behoren immers allen en op alle plaatsen eenzelfde niveau van rechtsbescherming te krijgen. Het is daarom aan te bevelen dat er een gemeen-

schappelijke visie van rechters wordt ontwikkeld met betrekking tot een aantal fundamentele – grondrechtelijke – aspecten van procedures in het jeudgrecht, in dit geval OTS- en UHP-zaken.

5.7.3 Waarborging procedurele rechten

Ten aanzien van de gang van zaken tijdens telefonische en online zittingen is het beeld uit ons onderzoek, dat de rechtbanken hier op geen enkele wijze op waren voorbereid. Zoals zoveel organisaties in deze hectische periode moest snel worden omgeschakeld naar thuiswerken en intern digitaal (samen)werken, en in het geval van de rechtbanken, het houden van zittingen met externe partijen. Complicerende factoren daarbij was dat bij zittingen in civiele jeugdbeschermingszaken relatief veel partijen betrokken zijn. Naast professionele organisaties gaat het daarbij om particulieren die over sterk wisselende voorzieningen en vaardigheden beschikken om aan telefonische of online mee te kunnen doen. Daarnaast hadden rechters en rechtbankmedewerkers zelf ook nog geen ervaring met het gebruik van deze middelen. Er waren ook niet of nauwelijks hoogwaardige en direct voor gebruik geschikte middelen aanwezig. Tegelijkertijd moeten gegeven het gewicht van de beslissing die de rechter mede op basis daarvan zal nemen en de fundamentele rechten van betrokkenen, aan het verloop van de zitting hoge eisen worden gesteld. Het staat vast dat in de (relatief korte) periode waarin zittingen geheel via telefoon plaatsvonden niet aan deze hoge eisen werd voldaan, en in mindere mate geldt dat ook voor de latere Skype-zittingen. Er waren problemen die inherent zijn aan communicatie via een aantal telefoons met een relatief groot aantal betrokkenen. Naarmate het aantal betrokkenen groter was en bijvoorbeeld ook tolken moesten worden ingeschakeld, namen de problemen toe. De regie die de rechter over het zittingsproces voerde werd ingewikkelder. Hoewel er bij professionals veel waardering is voor de inzet en het optreden van rechters, is er ook de nodige kritiek op de regievoering tijdens telefonische en online zittingen. De problemen werden nog eens versterkt door technische perikelen, zowel aan de kant van de rechtbank als aan de kant van de andere (telefonisch of digitaal) aanwezigen, zoals wegvallende telefoon- of internetverbindingen. Door de technische problemen, de onmogelijkheid voor rechters om te controleren of partijen zich in een veilige situatie bevonden en de complicaties over het verloop van de zitting, staat wel vast dat niet in alle gevallen de fundamentele procedurele rechten van betrokkenen (recht op aanwezigheid, actieve deelname en hoor en wederhoor) konden worden gegarandeerd. In hoeveel zaken dit het geval is geweest en hoe ernstig de schendingen zijn geweest, kan achteraf niet worden vastgesteld. Aangenomen mag echter worden, dat in die gevallen waarin al sprake is geweest van een schending, dit gegeven de crisissituatie geen consequenties voor de geldigheid van het proces en de rechterlijke beschikking in die zaak zou hebben gehad. Mogelijk moet anders worden geoordeeld als betrokkenen in het geheel niet zijn gehoord alvorens te beslissen, terwijl zij hiermee niet expliciet hebben ingestemd of zelfs nadrukkelijk hebben verzocht wel te worden gehoord. Ook aan de constatering van de in dat geval evidente schending van procedurele rechten zijn echter in de jurisprudentie vanwege de crisissituatie geen consequenties voor de rechterlijke beschikking verbonden.

Evenals de bescherming van fundamentele (procedurele) rechten kon niet worden voldaan aan de eisen die procedurele rechtvaardigheid aan de procesvoering stelt. In het bijzonder aan aspecten als voice (“Ik kon mijn mening geven”), due consideration (“De rechter heeft naar mijn mening geluisterd”) en respect (“Ik ben met respect behandeld”) konden niet in alle gevallen – zeker niet in de eerste fase van de coronacrisis – op eenzelfde niveau als bij fysieke zittingen onder normale omstandigheden. Wat dit heeft gedaan met de acceptatie van rechterlijke beslissingen door rechtzoekenden hebben wij ons onderzoek niet kunnen meten. De onderzoekers achten het noodzakelijk dat de Rechtspraak op korte termijn een plan opstelt waarin zij duidelijk maakt hoe zij in de toekomst ook in crisissituaties de naleving van fundamentele procedurele rechten van partijen en het voldoen aan maatstaven van procedurele rechtvaardigheid zal garanderen.

5.7.4 Gebruik digitale middelen in de toekomst

Afgezien van het zojuist bedoelde crisisbeheersingsplan, doet de Rechtspraak er goed aan om op basis van de ervaringen tijdens de coronacrisis een visie te ontwikkelen op de inzet van digitale middelen bij zittingen. Tijdens ons onderzoek is gebleken dat waar het gaat om civiele jeugdbeschermingszaken er een brede en diepgevoelde consensus bij alle betrokken professionals bestaat over de wijze waarop zittingen in deze zaken moeten plaatsvinden, namelijk in fysieke aanwezigheid van alle betrokkenen in de rechtszaal. Tegelijkertijd wordt gesignaleerd dat de drang om gebruik te maken van digitale middelen er continu is. De ervaringen die zijn opgedaan in de coronacrisis, in het bijzonder met hybride zittingen, lijken het perspectief van professionals te hebben veranderd. Zowel van binnen de Rechtspraak als van de kant van professionals komt steeds vaker het verzoek om een of meer betrokkenen digitaal te laten aansluiten bij de zitting. Efficiency en de wens om zaken tijdig te kunnen afdoen, zijn hier de dominante factor. Op zichzelf begrijpelijk en ook wenselijk, maar het lijkt niet goed om dit een sluipend proces te laten zijn en het is daarom zaak om deze trend in goede banen te leiden. Om willekeur en uiteenlopende praktijken bij verschillende rechtbanken te voorkomen, verdient het aanbeveling om een toetsingskader op te stellen op basis waarvan de rechter kan beslissen over digitale aanwezigheid van een of meer betrokkenen. Dat toetsingskader zal onder meer duidelijkheid moeten verschaffen over of de rechter daar alleen over kan beslissen of dat betrokkenen daarmee moeten instemmen, op basis van welke criteria de beslissing wordt genomen en of ook een volledig digitale zitting (toch) tot de mogelijkheden behoort. Het regime dat door middel van de tijdelijke regelingen is gecreëerd voorziet niet in een dergelijk toetsingskader. De criteria zijn daarvoor te algemeen geformuleerd, maken geen onderscheid tussen het organiseren van een telefonische, Skype of hybride zitting, en zijn niet gebaseerd op de inzichten die inmiddels uit empirisch onderzoek bekend zijn over de effecten van digitale zittingen op de procesdeelnemers en hoe deze mogelijk doorwerken op beslissingen van rechters. Het advies is dan ook om bij het opstellen van het kader de wetenschappelijke inzichten te betrekken met betrekking tot 'Remote Justice'. Inzichten uit onderzoek naar Remote Justice richten zich onder meer op de mate van participatie onder rechtzoekenden en ervaren betrokkenheid in (gedeeltelijk) digitale procedures. Met name onder kwetsbare rechtzoekenden, zoals rechtzoekenden betrokken in OTS- en UHP-procedures, zijn er indicaties dat een digitale zitting hen belemmert in participatie ter zitting en zij zich ook in mindere mate betrokken voelen bij de (uitkomsten van de) procedure. Zowel technische problematiek als problematiek gerelateerd aan de persoon van de rechtzoekende, zoals emotionele of intellectuele factoren, het gemis van non-verbale communicatie, kunnen in dit verband meespelen. Bijzondere aandacht verdient in dit verband de vraag of en wanneer de zogenoemde kindgesprekken telefonisch of digitaal kunnen plaatsvinden. Het onderzoek laat een verschil van opvatting tussen rechters zien. De ervaring van kinderen met digitale kindgesprekken zou eerst moeten worden onderzocht om tot een definitief oordeel over de wenselijkheid hiervan te komen.

Bijlagen

Bijlage 5A: Geïnterviewde respondenten

Respondenten interviews:

- Advocaat, regio Limburg
- Advocaat, regio Noord-Brabant
- Advocaat, regio Noord-Holland
- Advocaat, regio Utrecht
- Advocaat, regio Zuid-Holland

- Directeur (RvdK)
- Jeugdbeschermer (GI), regio Amsterdam
- Jeugdbeschermer (RvdK), regio Gelderland
- Jeugdbeschermer (GI), regio Noord-Holland
- Jeugdbeschermer (RvdK), regio Rotterdam
- Jeugdbeschermer (RvdK), regio Rotterdam

- Rechter, rechtbank Noord-Holland
- Rechter, rechtbank Zeeland-West-Brabant
- Rechter, rechtbank Midden-Nederland
- Rechter, rechtbank Gelderland
- Rechter, rechtbank Amsterdam

Respondenten expertmeeting:

- Advocaat, regio Noord-Holland
- Advocaat, regio Zuid-Holland

- Directeur (RvdK)
- Docent-onderzoeker Jeugdrecht, Universiteit Leiden
- Emeritus hoogleraar Jeugdrecht, rechter-plaatsvervanger, raadsheer-plaatsvervanger
- Jeugdbeschermer (GI), regio Utrecht
- Jeugdbeschermer (GI), regio Noord-Nederland
- Jeugdbeschermer (GI), regio Zuid-Holland

- Rechter, rechtbank Amsterdam
- Rechter, rechtbank Noord-Holland

Bijlage 5B: Topiclijsten interviews

Topiclijst rechters

1. Inleiding

- Uitleg doel van het onderzoek
- Wijzen op anonimiteit
- Verzoeken toestemming tot opname

2. Persoonsgegevens

- Leeftijd/geslacht
- Functie
- Ervaringsjaren
- Rechtsgebied/sector

3. Algemene open vraag

- Wat zijn uw ervaringen met de rechtspraak *overall* sinds maart 2020 (eerste reactie)?
 - o Wat was er positief, wat was er negatief?
 - o Wat was er moeilijk?
 - o Welke oplossingen werden (daarvoor) gevonden?
- Wat is uw beeld van de rechtspraak in uw eigen sector?

4. Specifieke topics (feitelijk)

Gang van zaken voor coronacrisis:

- Bestonden er voor de coronacrisis mogelijkheden voor zittingen op afstand (hybride/digitaal)?
- Welke mogelijkheden waren dit? Maakte u daar vaak gebruik van?

Gang van zaken tijdens coronacrisis:

- Kunt u op hoofdlijnen de ontwikkeling in de verschillende periodes beschrijven:
 - o Vanaf maart 2020 (eerste golf/hoogtepunt)
 - o Vanaf september 2020 (tweede golf)
 - o Vanaf begin 2021 (nu)
- Welke maatregelen zijn sinds maart getroffen in OTS en UHP-zaken?
- Wat waren de voornaamste verschillen tussen zittingen voor en tijdens de coronacrisis? (bijvoorbeeld gezien de aard van de zitting, het aantal zittingen)
- Worden er momenteel nog zittingen op afstand gehouden?
- Hoelang duurde een zitting tijdens de coronaperiode?
- Wat is uw invloed op het verloop van een hybride/digitale zitting? Zijn er zaken waarin u geweigerd heeft ze in een hybride/digitale vorm te behandelen?

Aansluiting procesreglement:

- In het procesreglement Familie- en Jeugdrecht worden richtlijnen gegeven, in hoeverre kon daar in de praktijk op worden aangesloten (eerste golf/tweede golf/nu)?

- Bent u betrokken geweest bij het opstellen van de regelingen/heeft u daar invloed op gehad?
- Was het mogelijk om de zeer urgente / urgente zaken tijdens het hoogtepunt van de crisis door te laten gaan? Welke zaken gingen nog fysiek door?
- Zijn zaken schriftelijk afgedaan zonder partijen fysiek of digitaal te horen?
- Bestaan er verschillen tussen rechtbanken in hoe zij tijdens de coronacrisis familie- en jeugdzaken zijn omgegaan?

Verloop digitale en hybride zittingen:

- Hoe zien digitale en hybride zittingen eruit?
- Hoe is het contact verlopen met betrokken partijen (verzoeker, ouders/voogden)?
- Hoe verliep de uitwisseling van standpunten tussen partijen?
- Hoe is het contact verlopen met andere betrokken partijen, zoals een advocaat of tolk?
- Op welke manier is het kindgesprek gevoerd?
- Hoe verliep de technische ondersteuning met een digitale of hybride zitting?

Problematiek digitale en hybride zittingen:

- Traden er technische problemen op tijdens een digitale of hybride zitting? Gebeurde dit vaak?
- Hoe bent u met dergelijke problemen omgegaan? Kunt u voorbeelden geven?
- Zou u dat nog steeds zo oplossen? Wat zijn de consequenties geweest?
- Heeft u bij partijen geïnformeerd waar zij zich bevonden tijdens een digitale of hybride zitting?

5. Specifieke topics (normatief)

- Wat is uw oordeel over digitale en hybride zittingen?
- Waren in dergelijke zittingen de *equality of arms* gewaarborgd?
- Kan in dergelijke zaken worden gesproken van een '*day in court*' zoals daar over het algemeen in fysieke zaken over wordt gesproken?
- Wat voor gevolgen hebben de maatregelen volgens u gehad op de ervaring van betrokkenen in OTS en UHP-zaken gehad? (gelet op voice, participatie, betrokkenheid)
- Is uw taak/rolopvatting als rechter veranderd bij digitale/hybride zittingen?
- Zijn er aspecten die u mist bij een zitting op afstand ten opzichte van een fysieke zitting?
- Bieden digitale/hybride zittingen voordelen? Wat gaat er juist beter (dan in fysieke zittingen)?
- Welke maatregelen/mogelijkheden die nu zijn gebruikt, zouden ook in de toekomst in stand kunnen blijven?
- Zijn er bepaalde zaken waarbij u een zitting op afstand of hybride zitting zou prefereren boven een fysieke zitting?

6. Slot

- Ben ik iets vergeten te vragen wat u wel had willen vertellen?
- Wilt u nog iets zeggen/vragen?
- Informatie over voortgang/resultaten onderzoek
- Nogmaals wijzen op anonimiteit
- Dank

Topic lijst advocaten

1. Inleiding

- Uitleg doel van het onderzoek
- Wijzen op anonimiteit
- Verzoeken toestemming tot opname

2. Persoonsgegevens

- Leeftijd/geslacht
- Functie
- Ervaringsjaren (eventueel ook eerdere ervaring, voor advocatuur)
- Rechtsgebied(en)/specialisaties

3. Algemene open vraag

- Wat zijn uw ervaringen met de rechtspraak *overall* sinds maart 2020 (eerste reactie)?
 - o Wat was er positief, wat was er negatief?
 - o Wat was er moeilijk?
 - o Welke oplossingen werden (daarvoor) gevonden?
- Wat is uw beeld van de rechtspraak in uw eigen sector?

4. Specifieke topics (feitelijk)

Gang van zaken voor coronacrisis:

- Bestonden er voor de coronacrisis mogelijkheden voor zittingen op afstand (hybride/digitaal)?
- Welke mogelijkheden waren dit? Maakte u daar vaak gebruik van?

Gang van zaken tijdens coronacrisis:

- Kunt u op hoofdlijnen de ontwikkeling in de verschillende periodes beschrijven:
 - o Vanaf maart 2020 (eerste golf/hogtepunt)
 - o Vanaf september 2020 (tweede golf)
 - o Vanaf begin 2021 (nu)
- Welke maatregelen zijn sinds maart getroffen in OTS en UHP-zaken?
- Wat waren de voornaamste verschillen tussen zittingen voor en tijdens de coronacrisis? (bijvoorbeeld gezien de aard van de zitting, het aantal zittingen)
- Worden er momenteel nog zittingen op afstand gehouden?
- Hoelang duurde een zitting tijdens de coronaperiode?
- Wat is uw invloed op het verloop van een hybride/digitale zitting? Zijn er zaken waarin u geweigerd heeft ze in een hybride/digitale vorm te behandelen?
- Wat is uw invloed op het verloop van een hybride/digitale zitting? Heeft u de rechter verzocht een zaak niet hybride of digitaal te behandelen?

Aansluiting procesreglement:

- In het procesreglement Familie- en Jeugdrecht worden richtlijnen gegeven, in hoeverre kon daar in de praktijk op worden aangesloten (eerste golf/tweede golf/nu)?
- Bent u betrokken geweest bij het opstellen van de regelingen/heeft u daar invloed op gehad?
- Was het mogelijk om de zeer urgente / urgente zaken tijdens het hoogtepunt van de crisis door te laten gaan? Welke zaken gingen nog fysiek door?
- Zijn zaken schriftelijk afgedaan zonder partijen fysiek of digitaal te horen?
- Zijn zaken schriftelijk afgedaan zonder partijen fysiek of digitaal te horen?
- Bestaan er verschillen tussen rechtbanken in hoe zij tijdens de coronacrisis familie- en jeugdzaken zijn omgegaan?
- Heeft u gebruik gemaakt van de mogelijkheid van het hoger beroep op nader aan te voeren gronden?
- Hoe verliep de voorbereiding van uw cliënt op een zitting tijdens de coronaperiode? (online? Op kantoor? Reisbeperkingen? Tolk?)

Verloop digitale en hybride zittingen:

- Heeft u te maken gehad met digitale en hybride zittingen? Hoe zagen deze zittingen eruit?
- Hoe is het contact verlopen tussen uw cliënt en andere betrokken partijen (verzoeker, andere ouder/voogd)?
- Hoe verliep de uitwisseling van standpunten tussen partijen?
- Hoe is het contact verlopen met andere betrokken partijen, zoals een advocaat of tolk?
- Hoe verliep de technische ondersteuning?

Digitale/hybride zittingen, problematiek:

- Traden er technische problemen op tijdens een digitale of hybride zitting? Gebeurde dit vaak?
- Hoe bent u met dergelijke problemen omgegaan? Kunt u voorbeelden geven? Hoe is de rechter ermee omgegaan?
- Zou u dat nog steeds zo oplossen? Wat zijn de consequenties geweest voor uw cliënt?
- Heeft de rechter bij u of de partijen geïnformeerd waar zij zich bevonden tijdens een digitale of hybride zitting?
- Zijn er extra maatregelen genomen om de positie van (kwetsbare) rechtzoekenden te waarborgen?

5. Specifieke topics (normatief)

- Wat is uw oordeel over digitale en hybride zittingen?
- Waren in dergelijke zittingen de *equality of arms* gewaarborgd?
- Kan in dergelijke zaken worden gesproken van een '*day in court*' zoals daar over het algemeen in fysieke zaken over wordt gesproken?
- Wat voor gevolgen hebben de maatregelen volgens u gehad op de ervaring van betrokkenen in OTS en UHP-zaken gehad? (gelet op voice, participatie, betrokkenheid)

- Vindt u dat u uw cliënt minder goed kunt bijstaan wanneer de zitting digitaal of hybride plaatsvindt?
- Zijn er aspecten die u mist bij een zitting op afstand ten opzichte van een fysieke zitting? Welke rol heeft de rechter hierin?

- Bieden digitale/hybride zittingen voordelen? Wat gaat er juist beter (dan in fysieke zittingen)?
- Welke maatregelen/mogelijkheden die nu zijn gebruikt, zouden ook in de toekomst in stand kunnen blijven?
- Zijn er bepaalde zaken waarbij u een zitting op afstand of hybride zitting zou prefereren boven een fysieke zitting?

6. Slot

- Ben ik iets vergeten te vragen wat u wel had willen vertellen?
- Wilt u nog iets zeggen/vragen?
- Informatie over voortgang/resultaten onderzoek
- Nogmaals wijzen op anonimiteit
- Dank

Topiclijst organisaties (medewerkers RvdK / GI)

1. Inleiding

- Uitleg doel van het onderzoek
- Wijzen op anonimiteit
- Verzoeken toestemming tot opname

2. Persoonsgegevens

- Leeftijd/geslacht
- Functie
- Ervaringsjaren (eventueel ook eerdere ervaring)
- Rechtsgebied(en)/specialisaties

3. Algemene open vraag

- Wat zijn uw ervaringen met de rechtspraak *overall* sinds maart 2020 (eerste reactie)?
 - o Wat was er positief, wat was er negatief?
 - o Wat was er moeilijk?
 - o Welke oplossingen werden (daarvoor) gevonden?
- Wat is uw beeld van de rechtspraak in uw eigen sector?

4. Specifieke topics (feitelijk)

Gang van zaken voor coronacrisis:

- Bestonden er voor de coronacrisis mogelijkheden voor zittingen op afstand (hybride/digitaal)?
- Welke mogelijkheden waren dit? Maakte u daar vaak gebruik van?

Gang van zaken tijdens coronacrisis:

- Kunt u op hoofdlijnen de ontwikkeling in de verschillende periodes beschrijven:
 - o Vanaf maart 2020 (eerste golf/hogtepunt)
 - o Vanaf september 2020 (tweede golf)
 - o Vanaf begin 2021 (nu)
- Welke maatregelen zijn sinds maart getroffen in OTS en UHP-zaken?
- Wat waren de voornaamste verschillen tussen zittingen voor en tijdens de coronacrisis? (bijvoorbeeld gezien de aard van de zitting, het aantal zittingen)
- Worden er momenteel nog zittingen op afstand gehouden?
- Hoelang duurde een zitting tijdens de coronaperiode?
- Wat is uw invloed op het verloop van een hybride/digitale zitting? Zijn er zaken waarin u geweigerd heeft ze in een hybride/digitale vorm te behandelen?

Aansluiting procesreglement:

- In het procesreglement Familie- en Jeugdrecht worden richtlijnen gegeven, in hoeverre kon daar in de praktijk op worden aangesloten (eerste golf/tweede golf/nu)?

- Bent u betrokken geweest bij het opstellen van de regelingen/heeft u daar invloed op gehad?
- Was het mogelijk om de zeer urgente / urgente zaken tijdens het hoogtepunt van de crisis door te laten gaan? Welke zaken gingen nog fysiek door?
- Zijn zaken schriftelijk afgedaan zonder partijen fysiek of digitaal te horen?
- Bestaan er verschillen tussen rechtbanken in hoe zij tijdens de coronacrisis familie- en jeugdzaken zijn omgegaan?
- Heeft u gebruik gemaakt van de mogelijkheid van het hoger beroep op nader aan te voeren gronden?
- Hoe verliep de voorbereiding op een zitting tijdens de coronaperiode? (online? Op kantoor? Reisbeperkingen? Tolk?) Hoe was het contact met de betrokken minderjarige?

Verloop digitale en hybride zittingen:

- Heeft u te maken gehad met digitale en hybride zittingen? Hoe zagen deze zittingen eruit?
- Hoe is het contact verlopen tussen uw cliënt en andere betrokken partijen (verzoeker, andere ouder/voogd)?
- Hoe verliep de uitwisseling van standpunten tussen partijen?
- Hoe is het contact verlopen met andere betrokken partijen, zoals een advocaat of tolk?
- Hoe verliep de technische ondersteuning?

Digitale/hybride zittingen, problematiek:

- Traden er technische problemen op tijdens een digitale of hybride zitting? Gebeurde dit vaak?
- Hoe bent u met dergelijke problemen omgegaan? Kunt u voorbeelden geven? Hoe is de rechter ermee omgegaan?
- Zou u dat nog steeds zo oplossen? Wat zijn de consequenties geweest?
- Heeft de rechter bij u of de partijen geïnformeerd waar zij zich bevonden tijdens een digitale of hybride zitting?
- Zijn er extra maatregelen genomen om de positie van (kwetsbare) rechtzoekenden te waarborgen?

5. Specifieke topics (normatief)

- Wat is uw oordeel over digitale en hybride zittingen?
- Waren in dergelijke zittingen de *equality of arms* gewaarborgd?
- Kan in dergelijke zaken worden gesproken van een '*day in court*' zoals daar over het algemeen in fysieke zaken over wordt gesproken?
- Wat voor gevolgen hebben de maatregelen volgens u gehad op de ervaring van betrokkenen in OTS en UHP-zaken gehad? (gelet op voice, participatie, betrokkenheid)
- Vindt u dat u uw rol minder goed kon vervullen wanneer de zitting digitaal of hybride plaatsvindt?
- Zijn er aspecten die u mist bij een zitting op afstand ten opzichte van een fysieke zitting? Welke rol heeft de rechter hierin?
- Bieden digitale/hybride zittingen voordelen? Wat gaat er juist beter (dan in fysieke zittingen)?
- Welke maatregelen/mogelijkheden die nu zijn gebruikt, zouden ook in de toekomst in stand kunnen blijven?

- Zijn er bepaalde zaken waarbij u een zitting op afstand of hybride zitting zou prefereren boven een fysieke zitting?

6. Slot

- Ben ik iets vergeten te vragen wat u wel had willen vertellen?
- Wilt u nog iets zeggen/vragen?
- Informatie over voortgang/resultaten onderzoek
- Nogmaals wijzen op anonimiteit
- Dank

Bijlage 5C: Codeboek interviews

Context eerste periode corona

Zittingstypen:

- Digitale zitting (beeldbellen)
- Hybride zitting
- Telefonische zitting
- Specifieke procedures (specifiek voor OTS / UHP / gesloten)
- Kindgesprek

Verloop coronaperiode:

- Beleidskeuzes
- Aanhouding zaak
- Communicatie verschillende instanties
- Procesreglement LOVF
- Schriftelijk afdoen
- Selectie zeer urgent en urgent
- Verschillen fysieke zitting met voor de pandemie
- Verschillen tussen gerechten
- Verschillen tussen rechters
- Wegwerken achterstanden, werkdruk

Rechtzoekenden:

- Emotie, kwetsbaarheid rechtzoekenden
- Betrokkenheid, inspraak rechtzoekenden
- Day in court
- Hoor en wederhoor
- Equality of arms
- Ondergrens rechtsbescherming
- Privacy

Zaaksverloop:

- Advocaat
- Communicatieproblemen (procesdeelnemers onderling)
- (Gebrek aan) non-verbale communicatie
- Duur zitting
- Efficiency
- Tolk
- Meerdere personen betrokken
- Moment voor/na de zitting
- Regie rechter

Techniek:

- Technische en logistieke problemen
- Technische voorbereiding en ondersteuning

Bijlage 5D: Survey

Impact coronamaatregelen op de rechtspraak civiele jeugdrecht

Uw antwoorden worden gebruikt voor onderzoek naar de gevolgen van de coronamaatregelen voor de rechtspraak. Deelname is vrijwillig en anoniem. Antwoorden worden alleen gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek. Klik hieronder op 'ik geef toestemming.' als u akkoord gaat en de vragenlijst wilt invullen.

U kunt deze toestemming ten alle tijden intrekken door tijdens de survey te stoppen met het invullen van de survey. De ingevulde antwoorden zullen dan niet worden opgeslagen.

Alvast veel dank voor uw medewerking.

- ☐ Ik geef toestemming dat mijn gegevens worden verwerkt voor het onderzoek naar de impact van de coronamaatregelen op de rechtspraak.

Mondelinge behandeling rechtszaak

Uw rechtszaak is mondeling met u, de rechter en eventueel andere betrokkenen besproken. Deze mondelinge behandeling van de rechtszaak kan plaats hebben gevonden op de rechtbank zelf, maar ook via een telefonische verbinding of beeldverbinding. De volgende vragen gaan over deze mondelinge behandeling.

Geef aan wat van toepassing is:

1. Waar ging uw rechtszaak over?
 - ☐ Verzoek tot (voorlopige) ondertoezichtstelling (OTS)
 - ☐ Verzoek tot (spoed) uithuisplaatsing (UHP)
 - ☐ Verzoek machtiging gesloten jeugdhulp
 - ☐ Een combinatie van een van de bovengenoemde verzoeken
 - ☐ Een ander verzoek, namelijk: [open veld]
2. Welke rechtbank behandelde uw rechtszaak?
 - ☐ Rechtbank Amsterdam
 - ☐ Rechtbank Midden-Nederland
 - ☐ Rechtbank Gelderland
 - ☐ Rechtbank Noord-Holland
 - ☐ Rechtbank Zeeland-West-Brabant
 - ☐ Rechtbank Overijssel
 - ☐ Rechtbank Oost-Brabant

3. U was bij de rechtbank aanwezig als:
- ☐ Ouder van de betrokken minderjarige
 - ☐ Voogd van de betrokken minderjarige
 - ☐ Anders namelijk: [open veld]
4. Heeft er een kindgesprek plaatsgevonden tussen de rechter en de minderjarige?
- ☐ Ja
 - ☐ Nee
 - ☐ Weet ik niet
5. Ging het in uw rechtszaak om een *verlenging* van een verzoek tot ondertoezichtstelling, uithuisplaatsing of machtiging gesloten jeugdhulp?
- ☐ Ja, het ging om een verlenging
 - ☐ Nee, het ging niet om een verlenging
6. Is de machtiging tot uithuisplaatsing, ondertoezichtstelling of gesloten jeugdhulp voor 3 maanden verlengd zonder dat u de rechter heeft gezien?
- ☐ Ja, automatische verlenging
 - ☐ Nee, ik heb de rechter gezien
7. Hoelang heeft de mondelinge behandeling van de rechtszaak geduurd?
- ☐ 0 – 15 minuten
 - ☐ 15 – 30 minuten
 - ☐ 30 – 45 minuten
 - ☐ 45 – 60 minuten
 - ☐ 60 – 120 minuten
 - ☐ Langer dan 120 minuten
 - ☐ Weet ik niet

De volgende vragen gaan over de aanwezigheid van u en de andere betrokkenen tijdens de rechtszaak.

8. Ik was tijdens de zitting:
- ☐ In de rechtszaal
 - ☐ Thuis
 - ☐ Op het kantoor van mijn advocaat

- ☐ Bij vrienden / bekenden
 - ☐ Anders, namelijk [open veld]
9. Ik nam deel aan de zitting:
- ☐ Via een verbinding met alleen geluid
 - ☐ Via een verbinding met beeld en geluid
 - ☐ Ik was niet aanwezig [door naar vraag 30]
 - ☐ Anders, namelijk: [open veld]
10. De betrokken minderjarige was:
- ☐ In de rechtszaal aanwezig
 - ☐ Aanwezig via een verbinding met alleen geluid
 - ☐ Aanwezig via een verbinding met beeld en geluid
 - ☐ Niet aanwezig
 - ☐ Weet ik niet
 - ☐ Anders, namelijk: [open veld]
11. De verzoeker van de uithuisplaatsing, ondertoezichtstelling of gesloten jeugdhulp was:
Bijvoorbeeld een medewerker van de Raad voor de Kinderbescherming, Stichting Jeugdhulp, Stichting William Schrikker of de gemeente.
- ☐ In de rechtszaal aanwezig.
 - ☐ Aanwezig via een verbinding met alleen geluid
 - ☐ Aanwezig via een verbinding met beeld en geluid
 - ☐ Niet aanwezig
 - ☐ Weet ik niet
 - ☐ Anders, namelijk: [open veld]
12. Mijn advocaat was:
- ☐ In de rechtszaal aanwezig
 - ☐ Aanwezig via een verbinding met alleen geluid
 - ☐ Aanwezig via een verbinding met beeld en geluid
 - ☐ Niet aanwezig
 - ☐ Ik had geen advocaat
 - ☐ Weet ik niet
 - ☐ Anders, namelijk: [open veld]

13. Mijn tolk was:
- ☐ In de rechtszaal aanwezig
 - ☐ Aanwezig via een verbinding met alleen geluid
 - ☐ Aanwezig via een verbinding met beeld en geluid
 - ☐ Niet aanwezig
 - ☐ Ik had geen tolk
 - ☐ Anders, namelijk: [open veld]
14. Hoe makkelijk kon u een geluids- of beeldverbinding maken tijdens de digitale behandeling van uw rechtszaak? [enkel weergeven wanneer 'in de rechtszaal' niet is ingevuld bij vraag 8]
- ☐ Zeer moeilijk
 - ☐ Moeilijk
 - ☐ Niet moeilijk, niet makkelijk
 - ☐ Makkelijk
 - ☐ Zeer makkelijk
15. Hoe goed was de *kwaliiteit* van de geluids- of beeldverbinding tijdens de digitale behandeling van uw rechtszaak? [enkel weergeven wanneer 'in de rechtszaal' niet is ingevuld bij vraag 8]
- ☐ Zeer slecht
 - ☐ Slecht
 - ☐ Niet goed, niet slecht
 - ☐ Goed
 - ☐ Zeer goed
16. De digitale rechtszaak verliep: [enkel weergeven wanneer 'in de rechtszaal' niet is ingevuld bij vraag 8]
U kunt meerdere antwoorden aankruisen.
- ☐ Zonder grote technische problemen
 - ☐ Er waren problemen met het geluid
 - ☐ Er waren problemen met het beeld
 - ☐ Niet iedereen was goed in beeld
 - ☐ Er waren andere problemen, namelijk: [open veld]
17. De problemen met de verbinding: [enkel weergeven wanneer 'in de rechtszaal' niet is ingevuld bij vraag 8]
U kunt meerdere antwoorden aankruisen.
- ☐ Waren snel verholpen

- ☐ Duurden lang
 - ☐ Waren niet zo storend
 - ☐ Waren erg storend
 - ☐ Niet van toepassing
18. De digitale behandeling van de rechtszaak had voor mij de volgende **nadelen**: [enkel weergeven wanneer 'in de rechtszaal' niet is ingevuld bij vraag 8]
U kunt meerdere antwoorden aankruisen.
- ☐ Het had geen nadelen
 - ☐ Ik kon mijn verhaal niet duidelijk naar voren brengen
 - ☐ Er was te weinig tijd voor de mondelinge behandeling
 - ☐ Ik kon de behandeling niet goed volgen door technische problemen
 - ☐ Ik kon niet goed contact maken met mijn advocaat
 - ☐ Ik kon niet goed contact maken met mijn tolk
 - ☐ Ik had geen privacy, anderen konden meeluisteren terwijl ik dat niet wilde
 - ☐ Anders, namelijk [open veld]
19. De digitale behandeling van de rechtszaak had voor mij de volgende **voordelen**: [enkel weergeven wanneer 'in de rechtszaal' niet is ingevuld bij vraag 8]
U kunt meerdere antwoorden aankruisen
- ☐ Het had geen voordelen
 - ☐ Ik had geen reistijd
 - ☐ Ik had geen reiskosten
 - ☐ Ik had geen wachttijd bij de rechtbank
 - ☐ Ik kon bij de zitting aanwezig zijn, terwijl ik er anders niet bij zou zijn
 - ☐ Leverde mij minder stress op
 - ☐ De zitting werd daardoor niet uitgesteld
 - ☐ Anders namelijk [open veld]
20. Als u nog eens deze rechtszaak zou hebben, wat heeft u dan het liefst? [enkel weergeven wanneer 'in de rechtszaal' niet is ingevuld bij vraag 8]
- ☐ Zelf aanwezig zijn in de rechtszaal
 - ☐ Aanwezig zijn via een telefonische verbinding (alleen geluid)
 - ☐ Aanwezig zijn via een beeldverbinding (beeld en geluid)
 - ☐ Maakt me niet uit
 - ☐ Anders namelijk, [open veld]

21. Heeft de rechter besproken hoe de digitale rechtszaak zou verlopen? [enkel weergeven wanneer 'in de rechtszaal' niet is ingevuld bij vraag 8]
- ☐ Ja
- ☐ Nee
22. Heeft de rechter gevraagd waar u zich bevond tijdens de digitale rechtszaak? [enkel weergeven wanneer 'in de rechtszaal' niet is ingevuld bij vraag 8]
- ☐ Ja
- ☐ Nee

De volgende vragen gaan over uw ervaring van de (digitale) mondelinge behandeling van uw rechtszaak.

U krijgt hierna een aantal stellingen te zien. Geef bij elke stelling aan in hoeverre u ermee eens bent.

Antwoordmogelijkheden:

- ☐ Helemaal oneens
- ☐ Oneens
- ☐ Niet eens, maar ook niet oneens
- ☐ Mee eens
- ☐ Helemaal eens
- ☐ Niet van toepassing
23. De rechtbank heeft mij goed geïnformeerd over hoe de zitting zou verlopen
24. De rechtszaak is eerlijk verlopen.
25. De rechter behandelde mij met respect.
26. Ik kon mijn mening geven.
27. De rechter heeft naar mijn mening geluisterd.
28. Ik kon de rechtszaak goed volgen.
29. De rechter is op een goede manier met mij omgegaan als ik vragen had of iets niet duidelijk was.
30. De rechter was onpartijdig.
31. De rechter heeft mij hetzelfde behandeld als de andere partij.
32. De rechter was deskundig.
33. De rechter heeft mij bij de rechtszaak betrokken.
34. Ik kon goed contact maken met de rechter tijdens de zitting.
35. Ik kon goed contact maken met mijn advocaat tijdens de zitting.
36. Ik kon goed contact maken met mijn tolk tijdens de zitting.
37. Ik heb me een belangrijk onderdeel van de rechtszaak gevoeld.
38. Ik had het gevoel dat ik kon meedoen tijdens de rechtszaak.

39. De vorige vragen gingen over de rechtszaak waarbij u op de rechtbank aanwezig was. Heeft u een vergelijkbare rechtszaak ook via de telefoon of via een beeldverbinding meegemaakt? [enkel weergeven wanneer 'in de rechtszaal' is ingevuld bij vraag 8]
- ☐ Ja
 - ☐ Nee

De volgende stellingen gaan over uw ervaring met de digitale rechtszaak, die via de telefoon of beeldverbinding heeft plaatsgevonden.

Geef bij de volgende stellingen aan in hoeverre u het ermee eens of oneens bent. [enkel weergeven wanneer 'ja' is ingevuld bij vraag 39]

Antwoordmogelijkheden:

- ☐ Helemaal oneens
 - ☐ Oneens
 - ☐ Niet eens, maar ook niet oneens
 - ☐ Mee eens
 - ☐ Helemaal eens
 - ☐ Niet van toepassing
40. De rechtbank heeft mij goed geïnformeerd over hoe de zitting zou verlopen
41. De rechtszaak is eerlijk verlopen.
42. De rechter behandelde mij met respect.
43. Ik kon mijn mening geven.
44. De rechter heeft naar mijn mening geluisterd.
45. Ik kon de rechtszaak goed volgen.
46. De rechter is op een goede manier met mij omgegaan als ik vragen had of iets niet duidelijk was.
47. De rechter was onpartijdig.
48. De rechter heeft mij hetzelfde behandeld als de andere partij.
49. De rechter was deskundig.
50. De rechter heeft mij bij de rechtszaak betrokken.
51. Ik kon goed contact maken met de rechter tijdens de zitting.
52. Ik kon goed contact maken met mijn advocaat tijdens de zitting.
53. Ik kon goed contact maken met mijn tolk tijdens de zitting.
54. Ik heb me een belangrijk onderdeel van de rechtszaak gevoeld.
55. Ik had het gevoel dat ik kon meedoen tijdens de rechtszaak.
56. Wat was de uitkomst van uw rechtszaak?
- ☐ Het verzoek tot (verlenging) ondertoezichtstelling en/of uithuisplaatsing is toegewezen
 - ☐ Het verzoek tot (verlenging) ondertoezichtstelling en/of uithuisplaatsing is afgewezen
 - ☐ Er zal op een ander moment uitspraak worden gedaan
 - ☐ Het verzoek tot uithuisplaatsing en/of ondertoezichtstelling is ingetrokken
 - ☐ Anders, namelijk: [open veld]

57. Wat is uw geslacht?

- ☐ Man
- ☐ Vrouw
- ☐ Overig

58. Wat is uw leeftijd?

- ☐ Jonger dan 25 jaar
- ☐ 25 – 35 jaar
- ☐ 36 – 45 jaar
- ☐ 46 – 55 jaar
- ☐ 56 – 65 jaar
- ☐ Ouder dan 65 jaar

59. Heeft u nog vragen of opmerkingen over de procedure bij de rechter die u graag zou willen delen?

.....

.....

Dit is het einde van de survey. Dank voor uw medewerking.

Bijlage 5E: Uitnodigingsbrief survey

Hoe heeft u de rechtszaak ervaren?

Voor een onderzoek van de Universiteit Utrecht, de Universiteit Leiden en Radboud Universiteit willen we weten hoe u de rechtszaak bij de Familie- en Jeugdrechter hebt beleefd. Vanuit de Universiteit Utrecht zal het onderzoek worden uitgevoerd door prof. Eddy Bauw, dr. Marc Simon Thomas en Anne Janssen (student-assistent).

De coronamaatregelen zorgen ervoor dat uw rechtszaak wellicht anders is verlopen dan dat normaal het geval zou zijn. Om uw ervaring te horen, willen we u graag vragen de vragenlijst in te vullen. De vragen gaan over uw beleving van de rechtszaak en het contact met de rechter en andere betrokkenen. Als uw rechtszaak via de telefoon of via een beeldverbinding heeft plaatsgevonden, worden er ook vragen gesteld over uw ervaring met een digitale rechtszaak.

Uw ervaring is erg belangrijk om de rechtspraak en uw positie als rechtszoekende te verbeteren. Met uw deelname aan de digitale vragenlijst levert u daaraan een belangrijke bijdrage.

Anonimiteit

Uw antwoorden worden verwerkt voor onderzoek naar de gevolgen van de coronamaatregelen op de rechtspraak. Er wordt vertrouwelijk en zorgvuldig met uw antwoorden omgegaan, volgens de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG). Dit betekent dat uw antwoorden in een veilige omgeving worden opgeslagen waar alleen de onderzoekers toegang tot hebben. Uw antwoorden worden anoniem opgeslagen en zijn niet tot u te herleiden. Wanneer uw antwoorden worden gebruikt voor publicatie van het onderzoek, is dat ook volledig anoniem.

De survey bestaat uit 60 korte vragen en duurt niet langer dan 20 minuten. Via de volgende link en de QR-code onder aan de pagina, komt u bij de vragenlijst uit:

https://survey.uu.nl/jfe/form/SV_2gZDYqkZDmPj5IO

Alvast veel dank voor het invullen van de vragenlijst.

Als u verdere vragen of opmerkingen hebt, kunt u contact opnemen met Anne Janssen via het volgende mailadres: a.a.a.janssen@uu.nl.

Bijlage 5F: Verslag interventie

De interventie heeft geduurd van 3 november 2021 tot en met 3 december 2021. Het afnemen van de surveys verliep moeizaam. Pas in de laatste weken konden de vragenlijsten worden afgenomen omdat we daar eerder bij de rechtbank geen toestemming voor kregen. Er was vanuit de rechtbank niet gecommuniceerd met de medewerkers van de balie dat het toegestaan was dat ik voor het onderzoek rechtzoekenden zou benaderen. Daarom mocht ik niet door. Ook niet wanneer daarover per mail en telefoon contact werd opgenomen of de toestemming vanuit het LOVF werd getoond. Toen ik wel door mocht waren de rechtzoekenden na afloop van de zitting niet altijd goed te benaderen voor het onderzoek. Ze waren vaak erg emotioneel. Daarom gaf ik meestal de uitnodigingsbrieven met daarop de QR-code en surveylink mee zodat ze deze thuis konden invullen. De uitnodigingsbrieven wilden ze namelijk vaak wel aannemen. In totaal heb ik 11 uitnodigingsbrieven aan rechtzoekenden meegegeven.

Literatuurlijst

Algemene Rekenkamer 2020

Algemene Rekenkamer, Resultaten verantwoordingsonderzoek 2019: Ministerie van Justitie en Veiligheid (VI) (Rapport bij het jaarverslag), 20 mei 2020.

Bannon & Adelstein, Brennan Center for Justice 2020

A.L. Bannon & J. Adelstein, 'The Impact of Video Proceedings on Fairness and Access to Justice in Court,' Brennan Center for Justice, brennancenter.org, 10 september 2020.

Bauw, *Rechtstreeks* 2014, afl. 4, p. 46-52

E. Bauw, 'Digitalisering en het gezag van de rechter – food for thought,' *Rechtstreeks* 2014, afl. 4, p. 46-52.

Bruning, Smeets, Bolscher e.a. 2020

M. R. Bruning, D.J.H. Smeets, K.G.A. Bolscher e.a. *Kind in proces: van communicatie naar effectieve participatie: Het hoorrecht en de procespositie van minderjarigen in familie- en jeugdzaken* (WODC-rapport), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2020.

Bruning, in: *GS Personen- en familierecht*

M.R. Bruning, '9.7. Mondelinge behandeling bij art. 1:260 BW,' (versie 16 september 2019) in: S.F.M. Wortmann (red.), *Groene Serie Personen- en familierecht*, Deventer: Wolter Kluwer.

Byrom, Nuffield Family Justice Observatory 2020

N. Byrom, *What we know about the impact of remote hearings on access to justice: a rapid evidence review* (Briefing Paper), Londen: Nuffield Family Justice Observatory, 2020.

Creemers & Wissink, *DD* 2020, afl. 8, p. 44-50.

H. Creemers & I. Wissink, 'Jeugdrecht en Jeugdbescherming,' *Delikt en Delinkwent* 2020, afl. 8, p. 44-50.

De Boer, *Mr.* 2020

E. de Boer, 'Ik mis de non-verbale uitingen bij telefonische zittingen,' *Mr.*, mronline.nl, 22 juni 2020.

Dinkelaar, *Trema* 2020, afl. 3, p. 5-7

I. Dinkelaar, 'Soundcheck voor de rechtspraak,' *Tijdschrift voor de Rechterlijke Macht* 2020, afl. 3 (COVID-themanummer), p. 5-7.

Driessen & Verschuren, CBS 2020

Z. Driessen & S. Verschuren, 'Jeugdbescherming en jeugdreclassering 2020,' *CBS*, cbs.nl, 30 april 2021.

***FJR* 2020, afl. 5, p 28-32**

'Covid-19 en het Familie- en Jeugdrecht (editorial),' *FJR* 2020, afl. 5, p. 28.

Heijmans, *Volkskrant* 2020

T. Heijmans, 'Wat het sluiten van de rechtspraak betekent voor de familie K.', *Volkskrant*, volkskrant.nl, 7 mei 2020.

Krol, NPO-radio 1 2020

M. Krol, 'Meer spoedaanvragen uithuisplaatsingen kinderen', *NPO-radio 1*, nporadio1.nl, uitgezonden op 31 maart 2020.

Lynch & Kilkelly, *Int. J. Child. Rights* 2021, afl. 29, p. 286-304

N. Lynch & U. Kilkelly, "Zooming In" on Children's Rights During a Pandemic: Technology, Child Justice and COVID-19', *The International Journal of Children's Rights* 2021, afl. 29, p. 286-304.

McKeever, *MLR Forum* 2020

G. McKeever, 'Remote Justice? Litigants in Person and Participation in Court Processes during Covid-19', *MLR Forum*, modernlawreview.co.uk, 3 augustus 2020.

Porter e.a. *Int. J. Child. Rights* 2021, afl. 29, p. 426-446

R. B. Porter, F. Gillon, F. Mitchell, N. Vaswani & E. Young, 'Children's Rights in Children's Hearings: The Impact of COVID-19', in: *The International Journal of Children's Rights* 2021, afl. 29, p. 426-446.

Steketee e.a. 2020

M. Steketee, R. de Wildt, M. Compagner, M. van der Hoff e.a., *Kwetsbare gezinnen in tijden van Corona. Wat is de impact van de coronacrisis op de kwetsbare gezinnen en de hulp die zij nodig hebben?* Utrecht: Verweij-Jonker Instituut 2020.

The Law Society 2020

The Law Society, 'Civil Justice Council's rapid consultation on the impact of COVID-19 measures on the civil justice system', lawsociety.org.uk, 20 mei 2020.

UNICEF 2020

UNICEF, 'Coronacrisis en kinderen en jongeren in Nederland: Een inventarisatie van de impact van de coronacrisis op kinderen en jongeren in Nederland', unicef.nl, 28 mei 2020.

Van Rossum & Simon Thomas 2016, p. 179-190

W. van Rossum & M.A. Simon Thomas, 'De paradox van rechter en ritueel' in: R. Ortlep, F. Groothuijs, J. Kiewiet, R. Nehmelman (red.), *De rechter onder vuur*, Oisterwijk: Wolf Legal Publishers 2016, p. 179-190.

Verkroost *TvJR* 2019, afl. 1, p. 17-24

D.S. Verkroost, 'Jeugdhulpverlening 'met zachte drang': duidelijkheid vereist', *Tijdschrift voor Jeugdrecht* 2019, afl. 1, p. 17-24.

Wetgeving & jurisprudentie

- Procesreglement Civiel Jeugdrecht (versie januari 2020)
- Tijdelijk algemene regeling (versie 28 augustus 2020)
- Tijdelijke algemene regeling zaaksbehandeling (versie 5 november 2021)
- Tijdelijke regeling F&J rechtbanken i.v.m. corona (versie 29 april 2020)
- Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020)
- Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 3 november 2020)
- Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 1 oktober 2021)

- Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 1 december 2021)
- Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 24 april 2020)
- Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 26 juni 2020)
- Tijdelijke regeling F&J hoven (versie 30 november 2021)
- Kamerstukken II 2019/20, 35 557, 3
- Hof Amsterdam 19 juli 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BR3011
- Hof Arnhem-Leeuwarden 16 juli 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:5657
- Hof Arnhem-Leeuwarden 6 augustus 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:6248
- Hof Arnhem-Leeuwarden 29 september 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:7980

Websites

- 'De rechtspraak: kerngetallen 2019,' rechtspraak.nl.
- 'Digitaal werkbezoek minister Sander Dekker', jeugdbeschermingrotterdamrijnmond.nl, 1 april 2020.
- 'Jaarverslag Rechtspraak 2020,' jaarverslagrechtspraak.nl.
- 'Jongeren met jeugdzorg in nature; persoonskenmerken, op peildatum,' cbs.nl, 5 november 2021.
- 'Landelijke richtlijn fysiek horen in instellingen in aanvulling op en ter specificatie van de RIVM-richtlijnen,' rechtspraak.nl, 1 juli 2020.
- 'Raad voor de Kinderbescherming werkt door tijdens periode met coronavirus,' kinderbescherming.nl, 22 april 2020.
- 'Rechtbanken weer open maar zorgen over zorgvuldigheid rechtspraak,' nos.nl, 23 april 2020.
- 'Toelichting op trendbreuk in tijdreeks jeugdzorgcijfers,' cbs.nl, 29 oktober 2021.
- 'Zitting op locatie gesloten jeugdzorg (Mededeling rechtbank),' hvja.nl.